

УДК [281.96УКЦ:272](470+571)"17/18"

о. Ісидор ПАТРИЛО, ЧСВВ

Мученики та ісповідники Української католицької церкви XVIII–XIX ст.

Уведено в науковий обіг невідому працю отця-доктора Ісидора Патрила, ЧСВВ, де містяться короткі відомості (ім'я, прізвище, часом інформація про сімейний стан, обставини ув'язнення і смерті) про мучеників за віру Української католицької церкви – духовенство і мирян, – які зазнали переслідувань від російської царської влади у XVIII–XIX ст. Також праця супроводжується короткою довідкою про самого автора о. І. Патрила.

Ключові слова: о. Ісидор Патрило, ЧСВВ, Українська католицька церква, російська царська влада, мученики, ісповідники

Fr. Isidore Patrylo, OSBM

Martyrs and confessors Ukrainian catholic church of the 18th – 19th centuries

An unknown work by Father Dr. Isidore Patrylo (OSBM) is put into scientific circulation. It contains brief information (name, surname, sometimes information about marital status, circumstances of imprisonment and death) about the martyrs for the faith of the Ukrainian Catholic Church – the clergy and laity – who were persecuted by the Russian tsarist authorities in the 18th – 19th centuries. The work is also accompanied by a brief reference to the author himself, Fr. I. Patrylo.

Keywords: Fr. Isidore Patrylo, OSBM, Ukrainian Catholic Church, Russian tsarist authorities, martyrs, confessors

Передмова

Готуючись до розпису монастирської каплиці Сестер Чину святого Василя Великого (ЧСВВ) в м. Житомирі, отримала від о. Порфирія Підручного (ЧСВВ), статтю про мучеників та ісповідників Української католицької церкви XVIII–XIX ст. авторства світлої пам'яті о. Ісидора Патрила (ЧСВВ). Матеріал був підготований вкінці 90-х рр. XX ст. для публікації в XVI томі “Записок ЧСВВ”, який так і не вийшов і залишається для української історії незнаним та необхідним.

Отець доктор Ісидор піднімає досі актуальну для України тему, відкриваючи перед сучасниками лице Церкви Володимирівського хрещення, висвітлюючи на історичному тлі досі невідомі імена священників та мирян, які власною кров'ю засвідчили прабатьківську віру З'єдиненої Церкви і зазнали зі сторони царської Росії великих наруг та знущань, а деякі – прийняли смерть за Христа. Імена мучеників переносять нас в історію України XVIII–XIX ст., відкриваючи білі плями та освітлюючи наше коріння, джерело віри та ідентичність.

Отець Ісидор Іван Патрило (30.XI.1919–27.X.2008) народився в Судовій Вишні на Львівщині. В 1933 р. вступив до Чину святого Василя Великого, а в 1941 р. склав довічні монаші обіти. Навчався в Карловому університеті у Празі (1940–1944), а згодом – в Українському вільному університеті в Мюнхені (1945–1946). Був заарештований гестапо і вивезений до копалень в Чехії. 2 травня 1943 р. прийняв ієрейські

свячення. Душпастирював у Німеччині, Англії та Аргентині. Здобув три докторати: з філософії, богослов'я та церковного права. Протоархімандрит Василянського Чину (1976–1996), історик Церкви, бібліограф, член редакційної комісії для підготування нового українського перекладу Святого Письма (о. Івана Хоменка), директор Римського Василянського видавництва “Записки ЧСВВ”, член Українського богословського наукового товариства, Наукового товариства імені Шевченка та Української вільної академії наук, автор багатьох праць. Перелік неповний. В 100-ту річницю його народження в Львівському національному університеті імені Івана Франка отці-василяни zorganizували конференцію на честь цієї великої людини і невтомного працівника. І сьогодні виявляються наукові напрацювання, які вийшли з-під його пера і не дійшли до читача. Опублікування статті о. Ісидора дає можливість додати ґрунту для повнішого нашого особистісного формування та зростання у нашому основному покликанні, як християн і свідомих громадян України.

(Подала сестра Назарія Наталія Михайлюк, ЧСВВ)

о. Др. Ісидор Іван Патрило, ЧСВВ

Мученики та ісповідники

Української католицької церкви XVIII–XIX ст.

Досі в нас, на жаль, немає повної Історії Української католицької церкви (УКЦ), тож не дивно, що деколи про цілі її важливі періоди ледве знайдеться якась згадка в нашій історіографії. До таких маловідомих періодів належать нелюдські й майже безперервні переслідування З'єднаної Української церкви та безжальне її нищення в XVIII ст. – на Правобережжі й трохи пізніше, у XIX ст., спочатку на Волині, а потім, зокрема під час переслідувань – на Холмщині й Підляшші. З того часу маємо декілька тисяч геройських мучеників та неситих у вірі й любові до своєї Церкви ісповідників, які віддали життя за свою Церкву. Донедавна їхні імена були невідомими.

За Т. Бродовичем [17, с. 4–22], мабуть, вперше 1925 р. згадав імена наших мучеників з XVIII ст. о. Д. Гриник у жовківському “Місіонарі” (чч. 8–12) під заголовком “Кровавими шляхами наших братів” [4]. Після нього, в 1936 р., деякі імена наших мучеників подав Теофіль Коструба у “Новій Зорі” [5], під заголовком “Як Москва нищила Унію”, які зібрано й доповнено в окремому виданні “Як Москва нищила Українську Церкву” (Торонто, 1961 р.) та Григорій Лужницький у своїй історії УКЦ, під заголовком “Між Сходом і Заходом” (Філядельфія, 1954 р.) [6, с. 639], і то тільки дуже незаметно – у примітках, до яких мало хто дочитався. Ще коротше, невелике число їх подав о. А. Великий у VI томі “З Літопису Християнської України” (Рим, 1973 р.) [1]. Інших поіменних списків мучеників та ісповідників З'єднаної Української церкви в нашій історіографії, мабуть, не було.

Набагато більше уваги українська історія присвятила мученикам та ісповідникам УКЦ останнього ХХ ст. Хоч досі ще не опрацьовано історії цього періоду, але вже в 1983 р. журнал “Богословія” почав друкувати короткі силуетки мучеників та ісповідників УКЦ після 1939 р. – від першої Радянської окупації західних земель України. На окрему увагу з цієї ділянки заслуговує найновіше видання під заголовком “Священники-Мученики, Сповідники Вірності” (Ужгород, 1999 р.) [1, с. 412],

в якому зібрано біографічні дані про 127 священників і одну монахиню Мукачівської греко-католицької єпархії.

Однак, не всі імена наших мучеників та ісповідників загубилися й безслідно зникли. Немало їх збереглося і в деяких давніших виданнях, а зокрема в різних архівах, які до цього часу ще не зовсім досліджені. У цій статті зібрано разом усі досі опубліковані імена мучеників та ісповідників УКЦ XVIII і XIX ст., які були згадані у різних і давніх вже, в більшості, чужих виданнях, – і так, як вони там подані.

Такі списки будуть частковою відповіддю на голос Церкви, яка перед двотисячним роком, 10 листопада 1994 р., через Намісника Христового, Папу Івана Павла II, в апостольському листі “Наближення третього тисячоліття”, гаряче закликала всіх, щоб завжди пам’ятали про своїх геройських мучеників і непохитних ісповідників: “Хай не забувається їхнє свідчення”, бо – “з крові мучеників зродилася Церква”.

Цей же Папа у 1996 р., з нагоди 400-річчя Берестейської унії, пригадував нам, що треба пам’ятати про своїх мучеників та ісповідників. Те саме зробив Синод Української католицької церкви 22 листопада 2000 р. у своєму зверненні до духовенства й вірних, в якому, за прикладом Папи Івана Павла II, також закликав усіх “до відновлення пам’яті про тих, хто віддав своє життя, терпів і страждав, не злякавшись ворожих погроз, і відважно визнав свою віру”.

Мученики та ісповідники віри другої половини XVIII ст. на Правобережній Україні 1. Мученики-священники

Польсько-Литовська Річ Посполита перестала фактично бути вповні незалежною державою, відколи її королем став Станіслав Понятовський, ставленик Москви, зокрема Катерини II.

Вже 1766 р. Репін, московський посол у Варшаві, домігся, щоб московські війська увійшли в кордони Польсько-Литовської держави і зайняли добра краківського й київського єпископів, які найбільше були неприязні для Москви. На наказ посла, 13 лютого 1767 р., обох єпископів: краківського – Кастана (Солтика) і київського – Йосифа (Залуського), безкарно схоплено і вивезено в Московщину, де вони довгий час перебували на засланні (перший – до 1772 р., а другий – до 1773) [31, р. 185].

1768 року московські війська увійшли туди явно-славно, мовляв, щоб прийти з допомогою безсилому королеві. Увійшли, очевидно, також на Правобережжя, звідки вони вже не забралися й господарили там, хоч під різними іменами, до недавніх часів.

Отож нічого дивуватися, що від 1766 р. противники З’єднаної Церкви могли безкарно розвинути проти неї шалену пропаганду і, так само безкарно проганяти з багатьох парафій з’єднаних українських парохів і настановляти своїх – нез’єднаних. Проти З’єднаної Церкви спрямовано також підступно т. зв. Гайдамацький рух, який, як відомо, постав на соціальному підложжі, і саме в той час найбільше розвинувся.

У цьому періоді (до 22 грудня 1768 р.) З’єднана Церква вже була втратила близько 300 священників, які по-геройськи залишилися їй вірними – аж до мученичої смерті. Про їхнє мучеництво читаємо в протесті 298-ох священників від дня 22 грудня

І. ШТРИХИ ДО БІОГРАФІЇ ДУХОВНИХ ДІЯЧІВ

1768 р., що його вони вписали в Житомирі в городські книги київського воєвідства. Цей протест опублікував Теодосій Бродович у своїй книзі “Widok przemocy na słabą niewinność wywartej” [17, 4–22]¹. У цій заяві вони подали 21 ім’я священників мучеників-ісповідників:

Тома Пискуновський, парох Костянки, Канівського деканату. У Каневі, куди він вибрався хрестити дітей, його зловила місцева ватага гайдамаків, яка його немилосердно побила; вкінці його застрелив гайдамацький ватажок – Семен Неживий.

Атанасій (прізвища не подано), парох Яблонува, Канівського деканату. Гайдамаки його зловили й повішали біля шпихліра.

Іван Полушин, парох Валяви, Смілянського деканату. Зловлено його в Мошнах і заведено до Канева, де його розстріляли.

Теодор Гдишицький, парох мглиївський при церкві Преображення Господа нашого Ісуса Христа, Смілянського деканату. Спершу його поранили пострілами, а відтак шарпали й тягали за волосся по землі. Врешті закололи списами на власному приходстві.

Николай (прізвища не подано), парох Завадівки, Смілянського деканату, “сідоглавий старець” – як там записано, і його син. Обох зловлено в Завадівці й прив’язано коневі до шиї. Так прив’язані мусіли бігти цілу милю до Корсуня, де в замку бив їх обухом по голові Максим Залізняк. Згодом скривавлених, ледве живих, виведено їх за місто і застрілено, ще й списами поколено.

Прокіп Шаповаленський, парох церкви Пресвятої Трійці в Богуславі. За те, що висповідав і похоронив на греко-католицькому цвинтарі пані Молінську, латинського обряду, був жорстоко убитий.

Берегела Степан, парох Рососі, Кальницького деканату. Замордований у власній парафії.

Парох Межиріччя (імені не подано), Корсунського деканату. Вбито його киями.

Ігнатій, парох поминицький, Животівського деканату.

Сава Божкевич, заколений списами серед м. Животова.

Тимотей, парох смільчинський, вбитий киями.

Іван Волковинський (Волконський?), парох при церкві Св. Миколая в Умані. Його бичовано нагайками, відтак убито.

Нечаєвський Іван і Василь, парох і сотрудник Писарівки. Обох вбито палицями.

Мартин Єзерський, парох дацьківський, Корсунського деканату. Його повісили.

Микола, парох грузянський, Смілянського деканату (прізвища не подано) і його сотрудник. Обох кинено стрімголов у глибокий яр, звідки обидва перенеслися до вічності.

Атанасій, парох муржинський, Корсунського деканату – заколений списами.

Роман Скочинський, сотрудник брацлавський.

Корнелій Шпановський, декан животовський.

Степан Комарницький, декан уманський [17, s. 4–6], [44, s. 18–21], та багато ін.

¹ Латинський переклад цього документа зберігається у Ватиканському архіві [13, fol. 26–35].

Згадані вище священники писали про себе у своєму протесті, що й вони “зі страху перед убивствами й перелякані тиранською смертю своїх співбратів, були прогнані з власних домів і приходств та розпорошені по різних місцях: чужих домах, балках, печерах, темних лісах, багнах і болотах; деякі ще донедавна скривалися по різних краях – російському, татарському і молдавському, і щойно тепер ... сьак-так забезпечені, повернулися до своїх домів, а де цей вогонь на Волині ще не погас, вони далі туляться по чужих закутках на жебрачому хлібі...” [17, с. 3–4].

Це імена тільки деяких мучеників та ісповідників, бо люди всіх не записали, але вони записані у Божих книгах. Було ще немало інших священників, які за святу віру також зазнали багато страждань, подібно як згадані вище священники, що внесли цей протест, але вони залишилися при житті й не загинули мученичою смертю [36, с. 399–402].

Цей же страдницький шлях ще раніше започаткували ті, про котрих у 1664 р. згадує холмський єпископ Яків (Суша) у своєму обширному звіті “Про труди з’єдинених”: “З-поміж єпархіяльних священників, як можна було довідатися, більше як 100 (сто) віддали своє життя за святе З’єднання, витерпівши різноманітні муки. Про інших замучених, поки що, дуже важко щось довідатися, бо вони постраждали на території, яка ще зайнята ворогами...” [41, р. 320]. А про замордованих ченців і мирян він пише: “З’єдинених монахів, убитих за св. З’єднання, як точно знаємо, налічуємо 40. Їх кулями розривано, вішано, у вогні спалювано та на різний лад тортуровано. Було також дуже багато мирян, які тільки за саме визнання своєї віри, віддали своє життя” [41, р. 320]².

2. Бердичівські ісповідники

Після гайдамацької хуртовини, коли все трохи успокоїлося, почали повертатися до своїх церков ті священники, яких в останніх роках прогнано і вони були змушені їх залишити.

В 1772 р. цариця Катерина II видала своїм військам, які в той час перебували на Правобережжі, наказ, щоб вони арештували всіх тих священників, які посміли повернутися до своїх церков. Крім того, головнокомандуючий фельдмаршал Романцов дістав 7 листопада 1771 р. доручення, щоб силою підтримати насильне навертання з’єднаних на православ’я. Висланці переяславського єпископа ходили під військовою охороною від села до села і до всіх парафій, щоб усіма можливими способами – обіцянками, погрозами і навіть побоями та конфіскацією майна змусити всіх, в першій мірі священників, щоб вони залишили свою Церкву і приєдналися до них [1, с. 260]³. Тих, що не дали себе переконати, арештовували й кидали до різних в’язниць. В’язниці у Білій Церкві, Умані й Полоннім Великім, а головню в Бердичеві, були переповнені тими греко-католицькими священниками, які не злякалися наказів цариці і важилися утверджувати народ у святому З’єднанні й заохочували вірних до витривалості [35, р. 360–368]⁴.

² Імена багатьох василіян, замучених в XVII ст., подані в “Життєписах Василян”, автором яких був Яків Суша – див. “Записки ЧСВВ” [10].

³ Див. лист єп. Льва Шептицького від 9.10.1772 до фельдмаршалка Романцова [33, р. 320].

⁴ Для порівняння [30, р. 502, 505, 507, 510, 511, 513, 514, 516, 518].

І. ШТРИХИ ДО БІОГРАФІЇ ДУХОВНИХ ДІЯЧІВ

В самому Бердичеві від вересня 1772 до жовтня 1774 р. було ув'язнених 68 священників з наступних деканатів: Уманського, Животівського, Павлочівського, Брацлавського, Богуславського, Корайнського, Смілянського, Біло-Церківського та Краснянського – усі з Правобережжя [35, р. 362]⁵.

Вони каралися в жахливих, нелюдських умовах, живучи і по 80 в одній келії, де майже душилися і де їм ніколи не міняли білизни; “кормлено їх” – як писали вони 1 березня 1773 р. з Бердичева до Апостольського нунція у Варшаві – “якоюсь юшкою з недовареним горохом” [16, fol. 85–86]⁶. Деякі священники загинули у в'язниці [16, fol. 124]⁷, а немало з них, виснажені голодом і холодом, – негайно після звільнення. Про все це писали самі священники до Апостольського нунція, і їхні листи збереглися у ватиканських та римських архівах [35, р. 360–368]⁸.

Єпископ Лев (Шептицький), відвідуючи Київську митрополію, заїхав до Бердичева, де зустрівся з ув'язненими священниками, і вислав Апостольському нунцієві їхній список, складений 17 квітня 1773 р. Ми подаємо імена з цього списку в алфавітному порядку:

Базарський Іван, парох голаківський.

Барвінкевич Василій, парох бершадський.

Буницький Михайло, парох янівський.

Бутовський Іван, парох яблонівський, декан краснянський.

Вишинський Павло, корсунський сотрудник (парох кириловський?).

Гаєвський Миколай, парох свердликовський.

Гаврадовський Василій, парох синенський.

Галатовський Лев, парох кишинівський.

Грозьовський Теодор, парох грусянський.

Гвоздовський Атанасій, парох романівський.

Градовський Василій, парох городецький.

Гуранда (Пуранда?) Лаврентій, парох богуславський, Св. Трійці.

Житкевич Миколай, парох дяковський.

Жолобовський Теодор, парох ородівський.

Жураковський Михайло, парох янівський (сінявський?).

Занкевич Яків, парох кальниблицький.

Ілляшевич Григорій, парох Великого Самгородка.

Козутовський Олександр, парох малоберезнянський.

Комарницький Іван, парох ладизинський.

Крижановський Павло, парох тальнянський.

Куликовський Теодор, парох вінцентівський.

Лагодовський Ілля, парох триліський.

⁵ У примітці.

⁶ Під цим листом підписалось 52 священники.

⁷ В одному із списків Ватиканського архіву подано імена двох священників, які загинули у бердичівській в'язниці, а саме: Івана Левицького (помер 23 грудня 1772 р. за н. ст.) і Степана Сулими (помер 19 січня 1773 р. за н. ст.).

⁸ Для порівняння [30, р. 502, 505, 508]. Немало документів про священників, які тоді страждали по різних в'язницях можна також знайти Ватиканському архіві в даних фондах [15; 16] та в ін. фондах.

Левицький Дмитро, парох кислинський.
Левицький Степан, парох гродівський.
Левицький Теодор, парох писарівський.
Лінчевський Григорій, парох кобринський.
Манастирський Теодор, парох краснопольський.
Матієвич Пантелеймон, парох берестовський.
Методівський Василій, парох тарговицький.
Михальський Андрій, парох томашівський.
Мілянський Тимотей, парох кальниблещий.
Молчановський Григорій, парох носачівський (носовський?).
Морозовський Павло, парох уманський, Св. Михаїла.
Осієцький Василій, парох В. Терешок.
Пайжанський (Поважанський?) Теодор, парох крутогорбський.
Прусинський Степан, парох жатковецький, б. декан уманський.
Рихлевський Степан, парох фурсянський.
Сенимський Дмитро, парох вербівський.
Сулима Ілля, парох нерубайський.
Стрілецький Теодор, парох жидовогребельський.
Шумський Михаїл, парох янівський.
Халаїн Василь, парох паланицький.
Хмілевський Іван, парох вербовецький.
Хростовський Андрій, парох корнилівський.
Ярошевич Теодор, парох озеронський.
Під датою 26 квітня 1773 р. Станіслав Набиванець додає ще чотири імені:
Білашевич Григорій, парох села Товста Баба.
Палятовський Лев, парох кришинецький.
Понядовський Василь, парох синицький.
Халаїм Василь, парох поляничинський [36, с. 397].

Сульжинський Л. [9, с. 164] подає з 1794 р. ще такі імена священників-ісповідників, які так само були ув'язнені:

Боркачський Іван, парох бубновський.
Брезняневич Максиміліян, парох замличський.
Мрозовський Іван, парох дрогичинський.
Пашковський Даниїл, парох коняський, декан локачський.
Познанський Григорій, парох замличський.
Савицький Яків, офіціал володимирський.
Турович Теодор, парох володимирський.
Центелович Іван, парох марковицький.
Шиприкевич Теодор.

Мученики та ісповідники віри на Правобережній Україні – у 1839 р.

1. *Ісповідники-священники*

Доля З'єднаної Української церкви була в Москві вирішена ще перед 1795 р. Хоч Катерина II у 1793 р. договором у Гродні гарантувала “свободу” Унії, але вже в тому ж таки році засновано православну місійну станицю, завданням якої було “добровільне навернення уніятів”. Для цього вона видала низку указів, які мали цим “місіонерам” допомогати. Таким чином ще до 1795 р. переіменовано понад 2 300 уніятських церков на православні [6, с. 452]⁹. В тому ж 1795 р. зліквідовано три єпархії: Луцьку, Берестейську та Пінську, і також митрополію [6, с. 450]. Хоч за Олександра I їх відновлено, але цар Микола I їх знову закрити і 1828 р. замість чотирьох єпархій, створив тільки дві: білоруську в Полоцьку і литовську в Жировицях [6, с. 450]. У 1826 р. заборонено друкувати католицькі молитовники та інші релігійні видання, а у 1832 р. закрито всі українські католицькі школи.

Вже у 1837 р. почалось при допомозі війська таке “добровільне навертання”, зокрема священників. Десятки їх загинуло на порозі своїх парафій, понад 160 вивезено на Сибір, інші – мучилися по в'язницях та різних карних православних монастирях [6, с. 464]. Вони поділили цю саму долю, яка припала всім, що посміли спротивитися царській волі. Імена деяких з тих, що пішли цією дорогою, записано в того ж Семашка; від нього їх в більшості зібрано у цьому списку.

Їхні імена і дані:

Александрович Йосафат, парох Додук; у 1835 р. засланий у ролі дяка за те, що не хотів прийняти московського служебника.

Арматович Тома, з Курська, 1842 р. засланий до московського монастиря з платнею 6 рублів річно.

Баньковский Іван, парох кленицький, за протести до Петербурга проти вимушених підписів, позбавлений парафії і засланий до Жировиць.

Баньковський Михайло, парох щитівський; так само, як і його брат о. Іван, за такі ж протести, був позбавлений парафії і засланий на покуту до Жировиць.

Барановський Матей, парох бобровський, 1835 р. засланий як дяк за те, що не хотів служити з московського служебника.

Берегович Симеон, сотрудник в Романові, засланий 1835 р. до Торокань; з уваги на старість, у 1852 р. одержав дозвіл переїхати на Волинь до рідні.

Будзилович Микола, парох ізв'янський; був позбавлений священницької гідності і засланий як дяк за те, що не хотів служити з московського служебника.

Вербицький Михайло, парох Домброви. Губернатор Муравйов велів його побити, skonфіскувати все майно та заслати на Сибір. Помер в дорозі 11 вересня 1838 р., на етапах депортації.

Вербицький Микола, не прийняв московського служебника, тому був позбавлений дияконської гідності і засланий до Любару на дяка.

Говорський Петро, в 1833 р. не прийняв московського служебника і 1838 р. не дав свого підпису на схизму.

⁹Порівняти [13, р. 388; 34, р. 15; 40, р. 335].

- Голинець Григор*, парох смолянський, був позбавлений священницької гідності і в 1838 р. засланий як дяк, згодом як церковний слуга; жив з милостині.
- Горбацевич Теодор*, расцький парох; за те, що не прийняв московського служебника, був у 1835 р. також засланий; з уваги на старість 1853 р. був звільнений.
- Горбацевич Тома* не прийняв московського служебника; засланий.
- Грушевський Антін і Йосиф* – були позбавлені священницької гідності і в 1835 р. заслані як дяки до монастиря в Загоріві.
- Гіжевський Микола*, сотрудник в Більську, в 1838 р. підписався на протестах до Петербурга за вимушені підписи.
- Давидович*, був засланий 1839 р. до Курська.
- Дем'янович Іван*, був позбавлений парафії і в 1838 р. вивезений.
- Дилевський Ігнатій*, парох церкви Св. Миколая в Новгородку; за те, що не хотів служити з московського служебника, засланий до різних монастирів, вкінці позбавлений священницької гідності і як дяк, у 1853 р. був засланий до Могилівської губернії.
- Дружиловський Василь*, парох Новгородка; за те, що не хотів служити з московського служебника, був позбавлений священницької гідності і засланий в ролі дяка.
- Желязівський Павло*, у 1839 р. засланий до різних монастирів; у 1841 р. був позбавлений священницької гідності і засланий як дяк. У 1851 р. отримав дозвіл перейти на латинський обряд.
- Жиромський Рафаїл*, парох Мелькановиць, за те, що не хотів служити з московського служебника, був позбавлений священницької гідності і засланий у ролі дяка.
- Забелло Йосиф*, парох мечибовський, позбавлений священницької гідності, був засланий до монастиря в Тороканах, де після катувань помер.
- Забелло Олександр*, парох у Свіслоці; 1839 р. був позбавлений священницької гідності і також був засланий до Торокань.
- Івановський Стефан*, відмовив у підпису; не був переслідуваний тільки з уваги на старість.
- Карпінський Теодор*, позбавлений священницької гідності, був засланий як дяк, згодом як церковний послугач.
- Корендовичі* – два брати, не дали свого підпису й були позбавлені парафій, хоч із-за старости не були переслідувані.
- Кореневич*, позбавлений священницької гідності, був засланий як дяк, потім же, як 64-річний старець, жив з милостині.
- Костецький Іван*, ганчарівський парох, позбавлений священницької гідності, у 1835 р. був засланий як дяк.
- Коцюбинський*, не дав свого підпису на схизму, але із-за старости не був переслідуваний.
- Кублицький Василь*, засланий в монастир до Романова, потім до Торокань; у 1840 р. був звільнений через старість і хворобу.
- Кульчицький Михайло*, 1835 р. був позбавлений священницької гідності, і засланий як церковний послугач.

I. ШТРИХИ ДО БІОГРАФІЇ ДУХОВНИХ ДІЯЧІВ

- Кунахович Йосиф*, 1835 р. був позбавлений священницької гідності і засланий в ролі дяка.
- Лавецький Петро*, засланий у 1842 р. до Московського монастиря в Курській губернії.
- Левицький Микола*, ув'язнений, а згодом позбавлений священницької гідності, став послугачем; у 1842 р. з причини старости був звільнений.
- Ленчевський*, у 1838 р. був засланий на покуту до Жировиць.
- Лиходіївський Юрій*, у 1838 р. був засланий, бо відмовив свого підпису.
- Лоцький Іван*, позбавлений священницької гідності, був засланий як послугач.
- Лоцький Михайло*, у 1839 р. відбув свою “покуту” і в 1840 р. був засланий у Чернігівську губернію.
- Львович Тома*, малинський парох, 1838 р. був засланий як послугач.
- Любинський Василь*, у 1838 р. був засланий.
- Маковецький Петро*, парох юховицький, у 1842 р., позбавлений священницької гідності, був засланий до Курської губернії.
- Малішевський Ігнат*, у 1839 р., позбавлений священницької гідності, був засланий до Курська, як церковний послугач.
- Манцевич Флоріан*, у 1839 р., по відбутій покуті в Жировицях, був позбавлений священницької гідності і засланий як церковний послугач в глибину Росії.
- Маркевич Семен*, хрובовицький парох, у 1839 р. був на “покуті”.
- Мицевич Григор*, кам'янецький парох на Литві. Тому що не прийняв московського служебника, пів року перебував на хлібі й воді у підвалах жировицької церкви. Коли це не допомогло, вивезено його до одного містечка, де терпів велику нужду. Потім був засланий під нагляд жорстокої людини в одному старому монастирі, а звідтіль – до Дерманя, де й закінчив своє страдницьке життя.
- Мочульський*, відмовився прийняти московський служебник, але із-за старости не був переслідуваний.
- Новохацький Атанас*, камінецький парох, за відмову прийняти московський служебник був засланий до Загорова.
- Носович Тадей*, позбавлений священницької гідності, в 1839 р. був засланий як дяк до Курська, потім у 1842 р. – на важкі роботи.
- Плавський*, один рік відбув на покуті в одному вбогому монастирі, після чого був засланий углиб Росії, звідти до Вятки, де був дзвонарем при одній церкві; з заслання він вже більше не повернувся.
- Потушицький Василь*, з Вишнівця, помер на засланні в Тороканському монастирі.
- Родкевич Іван*, луцький декан, позбавлений священницької гідності, був у 1835 р. засланий як церковний послугач.
- Рончевський Адам*, позбавлений священницької гідності, був засланий як дяк до Курської губернії, а потім, під поліційним наглядом – на важкі роботи.
- Рудаковський Юрій*, парох волковиський, був на засланні.
- Савашкевич Іван*, усунений у 1838 р. з парафії, жив з милостині.
- Савич Гедеон*, парох колпонецький, Новгородського деканату, позбавлений священницької гідності, був засланий як дяк.
- Савич Йосиф*, сененський парох, був позбавлений священницької гідності.

Семашко Іван, брат відступника Йосифа, якого називав дияволом, – не дав свого підпису і був позбавлений парафії.

Смородський Євтимій, острозький сотрудник, був на засланні.

Соботківський Іван, заступник волковиського декана, в 1834 р. був позбавлений цього уряду, а в 1837 р. – також парафії.

Солостикевич Петро, підписався на протесті до царя.

Старинський Михайло, парох Сецехова, був засуджений на довічну тюрму, яку згодом перемінено на 20 років каторжних робіт; помер вже по дорозі на каторгу.

Томковид Адам, професор семінарії, 1838 р. уклав протест до царя; був позбавлений священницької гідности і засланий углиб Росії.

Точицький Іван, підписався на протесті до царя і 1839 р., за бунтування інших, був засланий у глибину Росії.

Ходаківський, не прийняв московського служебника, але з огляду на старість не був уже переслідуваний.

Шиманський Іван, не прийняв московського служебника.

Шпаковський Йосафат, славатицький сотрудник; разом з парохом, був усунений з парафії.

Юркевич Іван, тимковицький завідатель, відмовився від підпису і був засланий.

Яновський Степан, парох Почапів, відмовився прийняти московський служебник і в 1835 р. був засланий [6, с. 668–669]¹⁰.

2. Ісповідники-василіяни, які не покорилися московським царям

На початку XIX ст. у трьох василіянських провінціях під Росією було ще 85 монастирів, в яких перебувало 772 ченців [7, с. 255–267]. Після їхньої ліквідації почалася також поступова ліквідація всієї З'єднаної Київської митрополії, яка від 1795 р. вже ціла знаходилася у московській імперії.

Вже 1804 р. виготовлено списки монастирів, які мали бути замкненими. Згідно з плянами Й. Семашка, Василіянський Чин треба було якнайскоріше спаралізувати, бо він був “головою, серцем і сумлінням уніятів”. Тому вже 1828 р. всі монастирі підчинено прямій владі єпископів, а 1832 р. скасовано й уряд протоігумена та закрито новіціят. Указом з 15 червня 1833 р. – замкнено перших 12, а 1834 – дальших 17 монастирів. До кінця цього року, вже було замкнено більшу частину усіх василіянських монастирів [7, с. 262–265, 268].

У 1839 р. залишилося ще біля 20 монастирів і 170 ченців; решту монастирів зліквідовано вже після 1839 р. Протягом п'яти років зліквідовано 60 монастирів і понад 500 ченців розігнано, арештовано, розміщено по різних монастирях “на покуту”, або заслано углиб Росії – по тюрмах, фортецях, російських монастирях-в'язницях та різних “православних домах поправи” [7, с. 273].

¹⁰ На основі “Записок” Семашка в Хотковського [20, с. 193–199; 21, с. 148–152] ті самі імена, що й у Лужницького, тільки він подав ще декілька імен таких, що не прийняли “царську віру”, але немає про них свідоцтв, що були переслідувані. Були це: Горбачевич Т., Коцюбинський, Солстикевич П., Шиманський І. та Шпаковський Й. [3, с. 255–267] (про переслідування). На с. 258 він тільки подав про переслідування Мицевича Г. та імена й відомості про Вербицького М., Плавського і Старинського М.

І. ШТРИХИ ДО БІОГРАФІЇ ДУХОВНИХ ДІЯЧІВ

Про них маємо дуже скупі відомості, а про багатьох знаємо тільки ім'я, місце або рік заслання, бо в інтересах ліквідаторів Чину було, щоб і пам'ять про них загинула. Майже всі імена василіян, які тут подані, і дані про них, взято зі спогадів самого Семашка, який їх гонив і переслідував; від нього їх виписали Хотковський (Chotkowski W.) та Лужницький Г. Два імена (Гонсовський Є. і Довойня Ф.), яких немає ні в одного ні в другого, подав Хлебцевич И., а ще вісім (Воевідський Л., Дідковський П., Долобковський А., Іванковський М., Прусяк С., Рощевський В., Чаплинський Т. і Шумілевич В.) знайшов в архівах о. Радван М. [39, с. 221–222]¹¹.

Їхні імена і дані:

Абрамович Венямин, засланий до Битенського монастиря з платнею 3 рублі річно. 1852 р. звільнений.

Андрушкевич Ілля, засланий до Любару, а у 1841 р. до Чернігівської губернії; помер у 1884 р. в Заславі у колишньому бернардинському монастирі. Автор “Короткого нариса історії Церкви на Русі” (Львів, 1883 р.) [25, с. 33–42].

Башнянський Ігнат, засланий. Інтернований в Тороканях і Курську, а після 1842 р., як старенька вже людина, під поліційним наглядом проживав в Любарі і Тригорах, де й помер.

Березинський Пафнутій, перебував на “покуті” в Тороканях. Дальша його доля невідома.

Блажевич Арсеній – на “покуті” в Тороканях. Хоча не бачив на очі, був інтернований в Загорові і Тороканях. Дальша доля невідома.

Босяцький Віктор, засланий з Торокань до Путивльського монастиря у Чернігівській губернії.

Булгак Каліст, в 1839 р. взято його з Березвича й інтерновано в Тадуліні.

Бучинський Віктор, архімандрит в Гродні, засланий до Загорова. Початково висланий на “обрядове перешколення” до Битеня, згодом інтернований в Тороканях, Курську, Путивлі, та інших російських монастирях Чернігівської губернії. Залишився вірним і помер в Нежині.

Висоцький Лаврентій, ігумен монастиря у Глушні, засланий до Загоровського монастиря. Дальша доля невідома.

Вільчинський Юст, засланий до Битенського монастиря, з платнею три рублі річно. Дальша доля невідома.

Воевідський Лукіян, засланий з Тадуліна до Рязанської губернії.

Вокульський Арсен – позбавлений священницької гідності, у 1830 р. Був засланий до Муромсько-благовіщенського монастиря у Володимирській губернії – з пенсією шість рублів на рік. Дальша доля невідома.

Гонсовський Єремій, у 1839 р. сидів “на хлібі і воді” в Битенському монастирі.

Гончевський Адам, позбавлений у 1839 р. священницької гідності, був засланий на дяка до Курська.

Гриневич (Грицевич?) Гервасій, позбавлений священницької гідності, був засланий за послугача до московського Красноблудського монастиря у Пензенській губернії – з пенсією шість рублів річно.

¹¹ Про це подає також Хотковський [20, с. 199–205, 148–152] в порівнянні з Хлебцевичем [12, с. 55–56] і Радваном [39, с. 221–222].

- Гуторович Микола*, у 1839 р. був позбавлений священницької гідності і засланий у 1842 р. на важкі роботи до Курської губернії. 1839 року був інтернований в Тадуліні, згодом в Курську (до 1782 р.). Опісля засланий на “чорні роботи”.
- Данилевич Анаклет*, засланий з Торокань до Орловської губернії.
- Данилевич Вартоломей*, інтернований в Любарі, а згодом засланий на важкі роботи, під наглядом поліції, до Орловської губернії.
- Дзелінський Павлин*, засланий на важкі роботи до Курської губернії. Хоча тяжко хворів на туберкульоз, був вивезений з Почаєва і інтернований в Тороканях, в 1841 р. засланий до Курської губернії де помер.
- Дідковський Модест*, з Овруча (1831), усунутий зі священства, взятий до війська і засланий до батальйонів на Сибір [23, с. 448–449].
- Девойня Фульгентій*, у 1839 р. покараний сидів “на хлібі і воді” в Битенському монастирі. Правдоподібно перейшов на православ’я в 1841 р. [24, с. 256].
- Долобковський Августин*, засланий з Тадуліна до Рязанської губернії.
- Заблоцький Рафаїл*, професор богослов’я у Вербилівському монастирі, був засланий до Курська; перед смертю 1842 р. дозволено йому повернутися на Волинь до рідні. Правдоподібно помер у Києві 1846 р.
- Завалич Полікарп*, засланий у Битенський монастир з платнею 3 рублі.
- Зджарський Теодосій*, засланий у 1841 р. до Торокань. Перед смертю 1852 р. дозволено йому повернутися на Волинь, до рідні.
- Івановський Микола*, засланий до Володимирської губернії.
- Ільницький Тит*, позбавлений священницької гідності, був засланий з Битеня у Ярославську губернію, до рибінсько-дорофіївської пустельні, з пенсією шість рублів річно.
- Ковальський (Ковалевський?) Методій*, позбавлений священницької гідності, був засланий на дяка до Тригуського монастиря.
- Козакевич Боніфатій*, позбавлений священницької гідності, був засланий до Курської губернії на монастирського слугу.
- Копецький Венедикт*, професор латинської мови в полоцькій семінарії, був позбавлений священницької гідності і в 1841 р. засланий на важкі роботи до Чернігівської губернії. (Є ще дані, що інтернований 1840 р. в Любарі, переведений до Тригирського монастиря, а в 1841 р. засланий вглиб Росії, де до кінця залишився при Унії [43, с. 477].
- Кочинський Филип*, 1835 р. був засланий до Битенського монастиря.
- Котович Мелетій*, 1839 р. був у Березвичу із Семашком, заарештований в Тадуліні [39, с. 184, 366].
- Краєвський Мартиніян*, позбавлений священницької гідності, був засланий на важкі роботи, під наглядом поліції, до Курської губернії, помер в Воронежу вірний Унії [26, с. 1141].
- Куликовський Севастіян*, засланий у 1841 р. до Тороканського монастиря.
- Кунцевич (або Коневич) Йосафат*, був замкнений у Битенському монастирі, з платнею три рублі річно.
- Лебель Гераклій*, був позбавлений священницької гідності і засланий з Витебська до Курської губернії.

I. ШТРИХИ ДО БІОГРАФІЇ ДУХОВНИХ ДІЯЧІВ

- Ленартович Венедикт*, архімандрит виленський, позбавлений священницької гідності, 1839 р. був перенесений до Курська, а 1842 р. служив дяком в Любарі. Правдоподібно, пересланий ще до Тригир'я і Почаєва.
- Летовт Кирило*, після 40-річного переслідування знайшов захист у василіянському монастирі у Львові, де помер 1 січня 1892 р.
- Лисецький Спиридон*, притримуваний в Загоріві, згодом засланий до Битенського монастиря.
- Лісовський Фабіян*, позбавлений 1835 р. священницької гідності, 1839 р. був засланий до Тригирського монастиря, згодом же – до Загорова на дяка.
- Літинський Варлаам*, 1838 р. знову був засланий до Битеня, звідки в 1839 р. перенесений до Курська; 1840–1844 рр. інтернований в Глухові в православному монастирі, і хоч просив дозволу перейти до бернардинів, йому наказали зняти габіт і жити в Полтаві, де отримував 100 рублів. Помер 23.02.1876 р. в Полтаві [26, s. 1155–1156].
- Маковельський Атанас*, диякон у Віленському монастирі Св. Трійці, 1839 р. засланий до Любара, 1840 р. був засланий на тяжкі роботи у Псковську губернію, з Торокань висланий за Волгу під кордон з Азією [19, s. 693].
- Маначинський Йосафат*, був засланий до Тороканського монастиря, згодом засланий в далеку Росію.
- Мицевич Теофіль*, з Віленського монастиря, був засланий до Битеня, потім до Тригир, а згодом до Загорова.
- Монкевич Йосафат*, засланий до Битенського монастиря.
- Мочарський Йосафат*, 1839 р. засланий до Чернігівської губернії [39, s. 170] позбавлений священницької гідності, перетримуваний в Курській губернії. 1842 року відправлений до православного монастиря в Толгу в глибину Воронежської губернії під нагляд поліції, де провів так 5 років, після чого перенесений до Воронежу, де і помер 23.10.1865 р. [26, s. 1140].
- Наливайко Симеон*, позбавлений священницької гідності, був засланий на дяка до Загорівського монастиря. Правдоподібно прийняв православ'я.
- Ніклявс Ігнатій*, позбавлений сану, 1838 р. був відданий під нагляд поліції.
- Новодворський Матвій*, після переслідувань, на старість прибув на західні землі України.
- Онишкевич Діонісій*, капелан сестер василіянок у Мінську, позбавлений священницької гідності, 1841 р. був засланий у Тороканський монастир.
- Павловський Вінкентій*, позбавлений священницької гідності, був засланий до Торокань, а згодом до Пензенської губернії на послугача в Задонському монастирі. Помер вірний Унії в Воронежі 1890 р.
- Пасинковський Домеціян*, 1841 р. інтернований в Торокань, не хотів перейти на првосласіє, в 1845 р. ще жив [23, s. 371].
- Проневич Ігнатій*, ігумен антопільського та кобринського монастирів, був позбавлений священницької гідності і засланий до Курської губернії.
- Прусяк Семен*, засланий з Махирова до Орловської губернії.
- Роцевський Василь*, засланий з Тадулина до Курської губернії.

- Скальський Софрон*, засланий, під поліційним наглядом, на важкі роботи до Курської губернії.
- Слободський Йосафат*, кобринський архімандрит, засланий до Торокань, а згодом до Загорова; 1841 р. був замучений Дзюбинським.
- Соболевський Степан*, позбавлений священницької гідности, був засланий в Торокань на дяка.
- Сокіл Антін*, позбавлений священницької гідности, був засланий до Курська; помер у Любарі.
- Соколовський Вартоломей*, бував засланий по різних монастирях, а потім позбавлений священницької гідности і засланий на важкі роботи в Курську губернію.
- Стрілецький Михайло*, засланий з Витебська до Курська; помер на Волині 6.05.1873.
- Сідлецький Августин*, засланий до Тригірського монастиря.
- Солтановський Тома*, 1837 р. був переведений до Любару, згодом був у тюрмі в Києві, потім же засланий до Ніжинського монастиря де і помер 11(23).XII.1889.
- Третьковський Володимир*, настоятель Новгорододоцького монастиря, 1837 р. був засланий до Любару, згодом же до Битенського монастиря, з платнею 3 рублі річно – правдоподібно тут помер після 1840 р.
- Трофимович Аполінарій*, zdeградований зі сану диякона, у 1840 р. був засланий до Тригірського монастиря, а потім на важкі роботи, під поліційним наглядом, до Чернігівської губернії. Помер вірний Унії у Воронежі.
- Фальківський Онуфрій*, 1840 р. був засланий у Битень.
- Федорович Сильвіян*, капелан сестер василіянок у Пінську, 1840 р. змушений дякувати в Любарі, а потім вигнаний на чорні роботи до Орловської губернії.
- Хрулькевич Євген*, засланий з Вільна до Торокань
- Хрулькевич Михайло*, засланий з Вільна до Бару.
- Ціхоцький Йосафат*, 1839 р. позбавлений священницької гідности, був засланий до Курська на дяка, звідки 1842 р. перенесений до Києва, тримали в Тригір'ї, вмер 24.10.1846 вірний Унії.
- Ціхоцький Рафаїл*, засланий до Курська, а 1842 р., на старість, до Любару.
- Чаплинський Терентій*, був засланий з Тадулина до Курської губернії.
- Чорноруцький Самійло*, після переслідувань, помер 1895 р. у василіянському монастирі у Львові [19, s. 631].
- Шахновський Яків*, позбавлений священницької гідности, був засланий на важкі роботи до Курської губернії.
- Шумілевич Вінкентій*, засланий з Торокань до Курської губернії.
- Шиманський Никифор*, як вірний Унії був інтернований в Курську, а після 1842 р. в Чернігівську губернії.

А ще перед ними, 17 липня 1831 р. арештовано в Почаєві і заслано до киево-печерської фортеці наступних Василіян: *Крупський Г.*, *Калінський П.*, *Козачевський Т.*, *Кулаковський Н.*, *Новіцький Й.*, *Подольнянський Т.*, *Постанкевич Т.*, *Савицький Т.*, *Сківський І.* [26, s. 1180–1181]¹², *Стародубський І.*, *Цикульський П.*

¹² Останній василіянський ігумен Почаєва.

І. ШТРИХИ ДО БІОГРАФІЇ ДУХОВНИХ ДІЯЧІВ

В цьому ж році з монастиря в Овручі були арештовані й заслані до тієї ж київської фортеці наступні василіяни: *Барчинський Г., Дверницький Г., Дідковський М., Козловський І., Сиротинський І., Сінкевич, Ціхоцький Г., Щербацький Т.* [39, с. 211, 215].

Це не одинокі василіянські ісповідники й мученики за святе З'єднання. Єпископ Яків (Суша) подає, що в половині XVII ст. 40 ченців померли за віру [41, р. 320].

Як подав у своєму звіті о. Іван Ольшевський, ігумен Вітебського монастиря [32]¹³, в церкві та в монастирі у Полоцьку 11 липня 1705 р., з рук Петра I та його прибічників, загинули: *Кізіковський Яків* – ігумен монастиря, *Заячківський Костянтин* – намісник, *Колбечинський Теофан* – проповідник, *Книшевич Яків* – диригент хору.

Над іншими ченцями в Полоцькому монастирі вояки по-варварському знущалися, а потім довго їх тримали у в'язниці, з якої їх звільнили щойно після багатьох інтервенцій.

Крім цих, ще за часів Гайдамачини в різних місцях було вбито біля 15 василіян. В 1768 р. в Умані, разом з іншими, вбито чотирьох: *Костецький Іраклій* – ігумен, *Левицький Іван* – намісник, *Магерович Ілля* – проповідник *Очаський Ліберій* – захристиянин [14, ф. 43]¹⁴. Між т. зв. бердичівськими ісповідниками каралось також шість монахів-василіян, над якими знущалися більше, ніж над іншими [35, р. 352].

У 1795 р. було ще багато ув'язнених василіян у Житомирі. Між ними були: *Нестерський Якінтії* – вислужений протоігумен; *Євласевич Донат* – острозький ректор; *Ржечицький Венедикт* – любарський ректор; *Седлецький* – ігумен у Піддубцях та багато інших ігуменів, зокрема: *Скульський Венедикт*, який після багаторазових перевозів до різних монастирів, смертельнохворий, помер у дорозі до Кам'янця-Подільського; похований коло Бердичева [9, с. 163–164].

Холмські й Підляські мученики та ісповідники

Холмщина і Підляшшя при останнім поділі Польсько-Литовської держави 1795 р. спочатку були передані Австрії і з 1807 р. Холмську єпархію вилучено з Київської, та прилучено до Львівської митрополії; тільки з 1830 р. вона стала підлягати безпосередньо лише Апостольському Престолові. З 1809 р. ці землі ввійшли до складу Варшавського князівства, а з 1815 р. – до Варшавського королівства, яке тільки персональною унією було пов'язане з російською імперією.

Тому на Холмщині і Підляшші діяла польська адміністрація і таким чином до 1830 р. З'єднана Церква могла ще там вільно розвиватися; її не заторкнула навіть ліквідація З'єднання з Апостольським Престолом, яку 1839 р. переведено на українських та білоруських землях – під російським режимом.

Переслідування її почалось вже раніше, але воно посилилося після закінчення ліквідації З'єднання в Київській митрополії, головню ж після т. зв. польського січневого повстання 1863 р. проти Росії, коли московський режим загострився також і на цих землях, і де досі була польська адміністрація, її замінила московська.

¹³ У цьому томі “Записок ЧСВВ” поміщений пом'яник о. Івана Ольшевського під заголовком: “Dyptycha Patrum et Fratrum”, де під іменем Knyszewicz Jakub (ч. 49) мова про убивство полоцьких василіян. Різні звіти про полоцьких мучеників зібрані у книжці *Полацкія пакутнікі*, Полацк 2000.

¹⁴ Лист протоархімандрита Іпатія (Білинського) до Римського прокуратора від 14 вересня 1768 р.

Тоді також вирішено, щоб і там зліквідувати Унію, а все перевести на московське православ'я. Ця ліквідація і тут не обійшлася без великих жертв. Вже в 1864 р. зліквідовано в Холмській єпархії всі чотири василіянські монастирі (Холм, Люблин, Замость і Біла). Холмщина і Підляшшя прикрасилися вінком незчисленних мучеників та ісповідників, які не покорилися царським наказам, стали в обороні своєї віри і своєї Церкви [31, к. xxvi]. Вони не злякалися ні тяжких і жорстоких переслідувань, і навіть не завагалися перед жертвою свого життя. Були між ними мученики та багато героїських ісповідників: священників і мирян, які так само відважно стали в обороні своєї віри. Багато з них потерпіло у власних домах, інші каралися по нелюдських тюрмах, а ще більше їх заслано далеко вглиб Росії чи на Сибір, звідки мало хто з них міг знову повернутися до своїх домів та своїх родин. У цій статті не всі ці імена будуть подані, бо не всі вони збереглися, але всі вони вперше з'являться між їхніми найближчими братами і сестрами, між якими про них дуже мало згадувалося, а вже їхніх імен ніхто з них до цього часу не чув і не бачив.

Не всі імена, як згадано, збереглися. Найбільше їх подав Прушковський [38, s. 204], який записав тільки ті імена, які по довгих роках зберегла ще людська пам'ять, чи взагалі знайшлися про них якісь свідоцтва. Дуже часто з великого числа тих, що потерпіли чи яких заслано в далекі краї, збереглось одне-друге тільки ім'я, і тут їх так тільки й записано.

**1. Священники-ісповідники,
заслані перед 1874 р. на Сибір [38, s. 48]**

- о. Буковицький Ігнатій*, з Городиська, засуджений до Пензи.
- о. Вітошинський Клим Тадей*, парох з Жмуді, засуджений до Костроми.
- о. Войновський Северин*, з Ростоки, засуджений до Костроми.
- о. Заткалик Антін*, з Городища, засуджений до Тули.
- о. Заткалик Яків*, зі Свіржі, засуджений до Повінця.
- о. Назаревич Микола*, з Томашова, засуджений до Тверу.
- о. Харлампович Іван*, з Лубіня, помер у Росії на вигнанні.

**2. Священники – знищені тюрмами,
які упокоїлися в 1874–1875 і 1876 рр. [38, s. 40, 48–49]**

- о. Будзиллович Іван*, з Корощина, помер в Яблочній.
- о. Василевський Григорій*, помер у Грійці.
- о. Велинович Іван*, парох з Дрелова, помер у холмській тюрмі.
- о. Гірський Лев*, з Мотвиці, помер у Варшаві.
- о. Горошевич Михайло*, зі Збережжя, помер у Радомю.
- о. Дияківський Нікон*, з Серочина, помер на вигнанні в Росії.
- о. Зелінський Нікон*, з Володави, помер у Лукові.
- о. Калінський Валеріян*, з Докудова помер у Пйотрові.
- о. Лаврисевич Антін*, з Телятина, помер у Львові.
- о. Лацький Людвик*, з Жешинки.
- о. Лукавський Михайло*, з Голоблі, померли у Вугрові.

- о. Мальчинський Едвард*, із Сагрині, помер під Сокалем.
- о. Мальчинський Микола*, з Грабівця, помер біля Милятина.
- о. Мальчинський Павло*, з Горостити, помер біля Язлівця.
- о. Пищинський Ігнатій*, помер в Августівській губернії.
- о. Терликевич Григорій*, з Добрині, помер у Кракові.
- о. Шокальський Олександр*, з Бубла, помер 1874 р. у сидлецькій тюрмі.
- о. Шулякевич Михайло*, з Прегалин, помер у Львові.

3. Ісповідники й мученики-миряни

Навертання вірних мирян майже всюди починалося обіцянками начальників; потім переходили до погроз, коли ж цього не вистачало, тоді, звичайно, висилано до них більший відділ війська, який вони мусіли утримувати. Якщо і це не помагало, тоді наvertsали нагаями, яких нікому не жалували, аж до втрати притомности, а потім “впертих” кидали до в’язниць або вивозили на заслання углиб Росії чи на Сибір; з-поміж них мало хто знову повернувся до своїх домів і до своїх рідних.

А. Деканат – Біла [38, s. 68–73]

У Більському деканаті, до якого належало коло 60 тис. вірних, незважаючи на діявольські зусилля начальника Алешка і його помічника Губанева, підступно зібрано тільки 100 підписів – на православ’я.

Понад 500 вірних з цього деканату вивезено вглиб Росії або на Сибір. В самому місті Біла арештовано кількадесят мирян, яких півроку тримали по різних тюрмах. Десять впливових осіб заслано вглиб Росії.

а. Парафія – Княжий Ортел [38, s. 75–78]

За описом Прушковського, про цю парафію буде сказано ширше, щоб показати, як всюди відбувалося таке навертання на “царську віру”, яке майже завжди проходило за тим самим взірцем.

Парафіяни Княжого Ортела, сховали церковні ключі, окружили церкву та день і ніч сторожили, щоб не допустити до неї православного священника. На це приїхав начальник повіту, полковник Девел.

Найперше він покликав до себе Конрада Кожухівського, якого вважав головним спричинником такого опору. Спочатку вихваляв його розум, чесність і справедливість, думаючи, що таким способом його собі з’єднає, і просив вплинути на інших, щоб віддали ключі до церкви та перестали спротивлятися властям.

Але цей відповів, що, хоч знає у кого ці ключі, не зрадить своїх братів і ніколи не буде впливати на них, щоб перестали берегти свою віру і своє сумління.

Тоді начальник ще сподівався спокусити його грішми; вручив йому пачку рублів і запевняв йому ласку й опіку властей для своєї родини, якщо тільки причиниться до “успокоєння людей”.

Коли він і цим не дав себе спокусити, начальник цей розгнівався, грозив йому конфіскацією маєтку та що як пса знищить його і всю його родину. Коли ж і це не подіяло, сам почав його бити по голові та обличчі і так скривавленого викинув за поріг і кинув на землю.

По чотирьох тижнях полковник Девел повернувся з військом. Найперше казав арештувати К. Кожуховського та Феліксу Мартинюкову і привести їх на приходство, де почав їх бити, головно К. Кожуховського, якому розбив щоку, вибив зуби і закривавленого знову викинув за двері, наказуючи сторожі, щоб їх обох зв'язати і відвезти до більської тюрми.

Потім наказав військові піти з багнетами на людей і відіпхати їх від церкви; вилонивши двері, віддав ключі попові та поставив біля церкви сторожу, а в усіх уніятів розмістив військо, яке вони мусіли годувати.

В той час в ролі візитатора приїхав до Білої Попель, який зараз вибрався до тюрми, щоб там “навернути” ув'язнених уніятів. Але вони перервали його промову і сказали: “За правду і за віру вибито нам зуби; від побиття шумить нам в голові, вирвано нам волосся, тіло покраяли нагайками і мучимось тут у тюрмі. Але воліємо зігнати у тюрмі і так залишитися визнавцями Христа, як бути на свободі юдами сумління і зрадниками віри”. На другий день кільканадцять з'єднаних вірних разом з К. Кожуховським вивезено на заслання в глиб Росії, а потім капітан Губанєв, знаний садист, і начальник Алешко прийшли з військом до Ортелу, щоб завершити “навернення” уніятів. Перед приходством зібрали всіх і по одному викликали до себе. Коли покликаний відмовлявся прийняти чужу їм віру, начальник Алешко кидав такого на землю, копав ногами, топтав чобітьми, а капітан Губанєв кулаками бив по щоках та вибивав зуби. Побитих і закривавлених сторожі волікли перед зібрану громаду і там солдати обкладали їх ще нагаями.

Впродовж десяти тижнів кожне село і кожний з'єдинений шість разів переходив такий іспит і такі варварські знущання. Після них всі виглядали гірше як ранені на фронті – з чорними обличчями, з синіми підбитими очима, з повирваним волоссям і вибитими зубами, запухлі, часто неспроможні промовити якесь слово. Багато побитих лежало по домах, неспроможні рушитися на своїх барлогах.

Врешті вже не питалися, чи приймають православ'я, а тільки чи будуть ходити до церкви і перепросять попа. Коли ж і тепер дістали відмовну відповідь, крім постоїв війська на кошт парафіян, почали накладати на них ще різні контрибуції, щоб вирвати їм останню окрушину хліба і стягнути з них останню сорочину.

З великого числа цих геройських ісповідників в Княжому Ортелі, записано тільки два імена: *Кожуховський Конрад*, який помер замученим в тюрмі. *Головацький Василь*, так побитий, що у великій гарячці помер, прощаючи ворогам усі кривди [38, s. 77].

б. Парафія – Хорощинка [38, s. 75]

Вже у 1874 р. самі вірні замкнули церкву, щоб не допустити в ній нових приписів московських властей. Коли ж вірні відмовилися прийняти присланого їм православного священника й рішуче заявили, що не будуть до такої церкви ходити й не будуть у ній хрестити своїх дітей, начальник Губанєв наказав арештувати всіх “впливових уніятів” і вислав їх у Росію та на Сибір. З-поміж них записано тільки наступні три імена: *Марчук Семен*, староста громади, який без опіки і в крайній нужді залишив жінку й дитину та стареньких батьків. *Лоївський Яків*, з Бокинки, залишив жінку й шестеро дітей. *Давидюк Никифор*, залишив жінку й одну дитину.

I. ШТРИХИ ДО БІОГРАФІЇ ДУХОВНИХ ДІЯЧІВ

Усіх інших “уніятів” цей же начальник казав сікти батогами і сам жорстоко над ними знущався, вибивав зуби й потім вислав до в’язниці в Білій, а до парафії, на її кошт, вислав більший відділ війська.

в. Парафія – Луківці [38, с. 78]

Між багатьма переслідуваними за свою віру, зокрема записано наступні імена таких, що найбільше за неї потерпіли:

Стасюк Домініка – за те, що не хотіла охрестити дитини в православній церкві, так її побито, що по кількох днях померла.

Стасюк Петро, її чоловік, ограблений з усього й побитий, помер у крайній нужді, прощаючи ворогам.

Шии Агата, за вірність Унії ограбована з усього й тяжко побита, незабаром померла, залишаючи чоловіка в тюрмі, а дітей – на ласку людей.

Стефанюк Маріянна, за вірність своїй вірі так була побита, що невдовзі померла.

г. Парафія – Груд [38, с. 83]

Імена 16-ти геройських жінок, які ще в квітні, а згодом у травні 1876 р., втекли перед військом, і неприготовані, шість тижнів ховалися в лісі тільки тому, щоб не дозволити на охрещення своїх дітей в православній церкві: *Вахович Анастасія*, *Маркевич Ангелина*, *Панасюк Анна*, *Шуцька Аполонія*, *Покомед Анна*, *Полинка Кекилія*, *Попелівська Магдалина*, *Филип’юк Маріянна*, *Шуцька Анна*, *Шуцька Іванна*, *Шуцька Праксида*, *Ювко Анастасія*, *Ювко Праксида*, *Ювко Софія*, *Ювко Юліяна*.

г. Парафія – Ломази [38, с. 87]

Подібно, як вже в 1867 р., за вірність Унії 1874 р., на приказ капітана Губанева й повітового начальника Алешка, всі від 16 до 80 року життя, також жінки, дістали від 200 до 300 нагаїв; 80 господарів потім ще кинено до в’язниці, у якій багато з них і загинули. Імена 21 з них: *Білецький Петро*, *Гізевич Олександр*, *Гізевич Михайло*, *Сидейко Филип*, *Жуковський Лев*, *Картосевич Онуфрій*, *Кравчук Яків*, *Кривчук Яків*, *Мархевич Антін*, *Сенкевич Іван*, *Рачинський Тома*, *Сишевський Іван*, *Сишевський Михайло*, *Терликевич Іван*, *Терликевич Филип*, *Харицький Іван*, *Шаталович Антін*, *Шаталович Андрій*, *Шостакевич Роман*, *Шостакевич Яким*.

Село Лубенька, яке належало до парафії Ломази, найперше було пограбоване військом. Потім усіх жорстоко побито нагаями й одних кинено до різних в’язниць, а других заставлено до тяжких робіт. В глибину Росії були вивезені: *Залевич Віктор*, *Залевич Ілля*, *Залевич Марко*, *Залевич Микола*, *Залевич Юліан*, *Карпович Антін*, *Кочинський Іван*, *Шаталович Людвик*. Ціле село Козли, яке також належало до тієї парафії, за вірність Унії було пограбоване військом і п’ять господарів вивезено до Росії.

У селі Копитники тієї ж парафії, після довгих знущань, половину всіх людей кинено до тюрми і п’ять господарів також вивезено до Росії.

д. *Парафія – Пищац* [38, s. 88]

Усі вірні кілька разів зазнали тяжких знущань від війська, починаючи ще з 1867 р. За таке ж прив'язання до своєї віри 1874 р. всі 12 тижнів переходили тяжку пробу солдатських нагайок і невільничих послуг для них; не було нікого, хто не був би облитий мученицькою кров'ю, навіть старці й жінки в тяжі. Багато з них запроторено до в'язниці. Те саме мусли перенести всі інші парафії.

е. *Парафія – Кодень* [38, s. 89]

До парафії належало коло 4 тис. вірних. У 1874 і 1875 рр. вона впродовж трьох місяців купалася у власній крові. Усіх вірних публічно, на площі, били різками й нагаями. Ними заповнено тюрми у Бересті, а кільканадцять впливових парафіян начальник Алешко вислав углиб Росії.

За вірність своїй вірі і Церкві, таких же нелюдських переслідувань і знущань зазнали також наступні парафії: *Воскресниця, Голенів, Ганна, Горбів, Добратичі, Добринь, Докудів, Кийовець, Кобиляни, Копитів, Королівський Ортел, Корчівка, Костиневичі, Костомлоти, Кошоли, Полоски, Славатичі, Тереспіль, Яблоні і Яблочна*, які так само витримали хрест крові і були пограбовані з усіх дібр.

Коло шістдесят поважніших господарів ув'язнено і вислано на Сибір. Кілька з них, знищені тяжкою тюрмою, згинули вже в дорозі. Кільканадцять померли на засланні, інші ж виконували каторжні роботи, а старші та із знищеним здоров'ям, жили з милостині.

Але й там не залишено їх у спокою. Кожного 1 і 15 дня місяця збирали їх до начальства і поліція ставила їм вибір: або прийняти православ'я і на кошт держави зараз повернутися до своїх домів і родин, або залишатися далі невільниками чи жебраками. Ніхто з них не дав себе спокусити.

Б. Деканат – Константинів

а. *Парафія – Янів* [38, s. 92]

За вірність З'єдиненню вже 1874 р. кількадесят мешканців прилюдно батожено перед церквою та запроторено до тюрми, в якій вони каралися понад цілий рік. Кільканадцять господарів вивезено до Росії; між ними були:

Бичкевич Іван, який залишив жінку і четверо малих дітей. *Бичкевич Степан*, старший вже, там на вигнанні й помер. *Тишковський Антін*, вїт, там і загинув смертю ісповідника і *Масьлевський Іван*, який залишив кількоро дітей.

б. *Парафія – Пратулин* [38, s. 100–102]

Пратулинські мученики

В обороні своєї Церкви і своєї віри, на наказ полковника Штайна, 24 січня 1874 р., крім 180 ранених, військо розстрілило 13 господарів, яких 6 жовтня 1906 р., на площі Св. Петра у Римі, Папа Іван Павло II проголосив блаженними:

Андріюк Іван, з Дерла (на 26 році життя (далі – р.ж.)).

Бойко Костянтин, з Зачіпок (на 49 р.ж.).

Бойко Лука, з Зачіпок (на 22 р.ж.).

І. ШТРИХИ ДО БІОГРАФІЇ ДУХОВНИХ ДІЯЧІВ

Вавришук Михайло, з Ольшина (на 21 р.ж.).

Василюк Онуфрій, з Зачіпок (на 21 р.ж.).

Гаврилюк Максим, з Дерла (на 34 р.ж.).

Грицюк Анікит, з Зачіпок (на 19 р.ж.).

Кармаш(ук) Данило, з Лугів (на 48 р.ж.).

Кирилюк (Герилюк) Филип, з Зачіпок (на 44 р.ж.).

Левонюк Вінкентій, з Кричева (на 25 р.ж.).

Лукашук Костянтин, з Пратулина (на 45 р.ж.).

Осип'юк Вартоломей, з Богукалів (на 30 р.ж.).

Франчук Ігнатій, з Дерла (на 50 р.ж.).

Вивезені в глибину Росії:

Кров уніятів у Пратулині лилася потоками і ніхто від цих знущань не був звільнений, ні старці, ні жінки, ні діти. Потім же пратулинськими парафіянами заповнено тюрми, де їх тримали і по сім років. Над усіма жахливо знущалися, а потім ці людські шкелети ще й вивезли на заслання вглиб Росії. Між ними були: *Качан Андрій*, *Лазарук Йосафат*, з Зачіпок, відбув 6 років тяжкої тюрми.

Макарук Юрій, з Дерла. Передше перебув сім тяжких років у в'язниці – у м. Біла і в тому часі повдовів; залишив троє дітей на ласку людей, *Матвіюк Степан*, з Лугів, після сімох років тяжкої в'язниці, *Мацюк Євдоким*, з Дерла, після сімох років тяжкої тюрми, *Меленчук Іван*, *Ничифорук Яків*, вивезений з цілою родиною, *Осип'юк Андрій*, з Зачіпок, *Пижук Полікарп*, по довгих роках тюрми, *Томашук Андрій*, з Лугів. Раніше він і його дружина перебули сім років важкої тюрми. *Шанявський Теофіл*.

в. *Парафія – Корниця* [38, s. 102–106]

Крім тих, що були ув'язнені й вивезені в 1867 р., у 1874 р. смертю мучеників загинули:

Карпінський Антін.

Кимінський Іван.

Моро Йосиф.

П'ялюха Іван.

П'ялюха Катерина.

Печинський Фелікс.

Сушка Прокіп.

Шши Давид.

Яворський Андрій.

Інші, після довгих років тюрми, були виселені на вигнання в глиб Росії, де до 1880 р. більшість вже там і загинули:

Варецький Михайло.

Верешко Йосиф, залишив п'ятеро дітей.

Пйотровський Іван.

Пйотровський Стефан, так само залишив шестеро дітей, жінку і знищене господарство.

П'ялюха Григорій, залишив четверо дітей.

П'ялюха Карло.

Тиміцький Іван, залишив п'ятеро дрібних сиріт.

Шиш Павло, залишив шестеро дітей, жінку і знищене господарство.

Яхимюк Михайло.

Горбовський Григорій, залишив так само четверо дітей.

Янчук Семен, залишив п'ятеро дітей і жінку.

Пунєвський Лев, разом з дітьми і жінкою.

г. *Парафія – Мианна* [38, s. 106–113]

Під нагаями солдатів загинули мученицькою смертю:

Рижковська Ксеня.

Стефанюкова Марія.

Чайкова Марія.

Чайковська Єлисавета.

Чайковська Марія.

Після довгих і тяжких років у в'язниці, були вивезені до Росії:

Гроховський Нестор.

Стефанюк Макарій.

Гроховський Роман.

Стефанюк Михайло.

Дедик Петро.

Чайка Антін.

Ігнатюк Іван.

Чайка Павло, жінка якого померла від побоїв.

Купа Михайло.

Чайка Йосиф.

Семенюк Матей.

Якубовський Захарій.

Стельмащук Микита.

Яцук Йосиф.

Стефанюк Йосиф.

Миرونюк Климент, та ще кількох з ним, імена яких не подано, загинули у в'язниці від побоїв нагайками.

г. *Парафія – Прохинки* [38, s. 115]

Між усіма, хто на Підляшші брали участь в навертанні “упорствующих уніятів”, які дали ставили опір “царській вірі”, зокрема, у Прухинках відзначився начальник Кліменко.

Від 18 лютого по 1 березня 1875 р. всі від 15 років діставали по 50 нагаїв, а старші і сміливіші жінки – і по 100 батогів. Кожного дня всі мусіли ставитися біля шкільного будинку в Прохинках, навіть хворі та ранені, яких привозили на возах; і вони, після відмовної відповіді, діставали по 100 нагаїв, і на тому ж возі їх відвозили додому.

Пізніше він продумав ще новий спосіб, як зломити їхній опір й очиститися від закиду “нездари”. Він зганяв знову всіх мешканців з п'ятох сіл, які належали до

І. ШТРИХИ ДО БІОГРАФІЇ ДУХОВНИХ ДІЯЧІВ

парафії в Прохинках до Ольшанки. Солдати ставили всіх рядом, – там, де був найбільший сніг, при чому всі мусіли скинути з голів усе накриття. Так вони, впродовж трьох тижнів, мусіли кожного дня нерухомо стояти від ранку до темної ночі – на вітрі й дощі та під час сніговій.

Під нагаями мученицькою смертю упокоїлися:

Антонюк Іван, який за такий опір отримав 500 нагаїв.

Грицюк Йосафат, який також після 500 нагаїв, лежав на снігу і так у муках закінчив свій мученицький шлях, прощаючи своїм мучителям.

Ігнатюк Павло, 16-річний хлопчина, який, після 400 нагаїв, півтора року ще мучився і так завершив своє життя.

Юстицюк Павло і Левчукова, які після таких нагаїв, з побитим тілом, яке відпало від костей, у муках пролежали ще цілий рік.

З багатьох вивезених на заслання, збереглися лише наступні імена:

Адрейчук Спиридон.

Григорчук Павло.

Маціюк Іван.

Маціюк Йосафат.

Петрук Михайло.

Петрук Филип.

Самчук Андрій.

Филип'юк Давид.

д. *Парафія – Витулин* [38, s. 118]

З багатьох, які в 1874 р. були катовані, п'ятеро зовсім втратило здоров'я, а деякі незабаром померли. Найбільше мучено за сміливі відповіді наступних:

Давидюк Юстин, побитий у в'язниці, помер у дорозі на вигнання, залишивши жінку і п'ятеро сиріт.

Денисюк Павло.

Кристоф'юк Дмитро.

Левчук Олександр.

Маціюк Іван.

Филипюк Ігнатій.

Вивезено до Росії наступних: *Давидюк Юстин*, *Михалюк Антін*, *Хвесюк Йоаким*, *Шуцький Гавриїл*.

е. *Парафія – Константинів і Гнійно* [38, s. 121]

З багатьох вивезених з цієї парафії zostалися по них тільки такі імена:

Бартошук Гавриїл, який залишив жінку і троє дітей.

Бартошук Антін, який також залишив сиротами троє дітей.

Ващук Йосиф, чоловік геройської також дружини – Маріанни.

Голуб Антін, церковний братчик.

Литвинюк Василь, вивезений з цілою родиною.

Ляшук Григорій, який сиротами залишив кількоро дітей.

Сидорук Теодор, який залишив жінку, п'ятеро дітей і стареньку маму.
Шарупка Йосафат, вивезений з жінкою і трьома дітьми.

є. Парафія – Свори

Згинув від побоїв у в'язниці: *Герило Никифор* – 65-річний старушок, зоставивши в крайній нужді троє сиріт.

Вивезені на заслання: *Герило Ісидор*, *Герило Йосафат*, *Сенчик Григорій*.

ж. Парафія – Лосиці [38, s. 126–127]

Були жахливо побиті:

Медицька Тереса.

Мінкович Антін, в'їт.

Калиновський Никифор і *Костецький Казимир*, – з парафії Лисів.

з. Парафія – Кричев [38, s. 125]

Всі чоловіки в парафії діставали кілька разів по 250 нагаїв, а жінки – по 150.

Миколайчикову Евфимію так побито, що до двох місяців померла. 20 інших кинено до в'язниці. Багатьох вивезено на заслання, але збереглися тільки ці імена: *Шанявський Теофіл*, який залишив жінку і п'ятеро дітей і там на засланні й загинув.

Ничипорук Яків, якого заслано до Вороніжської губернії.

Ничипорук Анна, його дружина, яка спочатку каралась по тюрмах, а вкінці і її вивезено, залишаючи сиротами четверо дітей.

В. Деканат – РАДЗИНСЬКИЙ

а. Парафія – Дрелів [38, s. 130]

Дня 17 січня 1874 р. за свою віру, крім багатьох, яких кинено до тюрми і які там зазнали багато знущань, смертю мучеників загинули:

Боцян Теодор.

Василюк Вінкентій.

Козак Павло.

Костюшок Іван.

Костюшок Теодор.

Купик Іван.

Купик Андрій.

Луцюк Іван, якому пробито чашку й груди.

Павлюк Семен.

Романюк Іван.

Томашук Онуфрій.

Харитонюк Андрій.

Харитонюк Трофим.

I. ШТРИХИ ДО БІОГРАФІЇ ДУХОВНИХ ДІЯЧІВ

б. *Парафія – Старий і Новий Межиріч* [38, s. 137]

Вже у 1866 р., на наказ начальника Котова, були арештовані наступні парафіяни:

Бартошук Василь.

Костецький Іван.

Галимонюк Павло.

Прокоп'юк Михайло.

Прокоп'юк Лев та багато інших, яких Котов держав у тюрмі від шістьох місяців до двох років.

28 грудня 1874 р. він поставив у кожній хаті на постій солдатів і всіх, молодих та старих, вигнав зимою на непотрібні роботи по дорогах, щоб тільки над ними жахливо познущатись.

Після 16-ох днів взявся до нагайок. Всі були биті, жінки й діти, а чоловікам віділяли по 100 і 200 ударів. Всі села переходили цей хрест крові, а крім того накладали на всіх і стягали тяжкі контрибуції.

Померли, знищені тюрмою і вигнанням:

Йосафатюк Семен.

Сидорчук Григорій, який залишив жінку і троє дітей.

Трохимюк Лев, який залишив жінку, двоє дітей і стареньку маму.

Після кількарічної тюрми, були вивезені в Росію:

Антонюк Андрій.

Бартошук Іван.

Бартошук Йосиф.

Головюк Семен.

Грицюк Михайло.

Заневич Микола.

Клим'юк Йосафат.

Козловський Григорій.

Козловський Стефан.

Кореньовський Войтіх.

Мінчук Андрій.

Олексюк Іван.

Олещук Іван.

Павлчук Іван.

Петренко Іван.

Пінчук Ілля.

Прокопюк Михайло.

Рипінський Михайло.

Сидорчук Іван, залишив шестеро дітей.

Сомотюк Олександр.

Сомотюк Тома.

в. *Парафія – Гусь* [38, с. 137–139]

Впродовж трьох місяців, при кінці 1874 і на початку 1875 рр., обкладано всіх нагайками. З великого числа вивезених збереглися тільки наступні імена:

Вертепик Микола.

Вертепик Степан.

Левчук Іван (другий).

Левчук Іван.

Левчук Антін.

Левчук Василь.

Левчук Нестор.

Місюра Іван.

г. *Парафія – Рудно* [38, с. 139]

Вже у 1867 р., щоб уникнути тяжких знущань, багато мешканців, втекло зимовою порою до лісу і там скривалися цілий місяць. У тому часі замерзло двоє 12-літніх дітей і дві жінки. На початку 1875 р., після кількомісячних знущань, багато з них знову кілька місяців ховалося в лісі. В той час, з нужди, а найбільше від лісних грибів, загинуло 16 осіб, головно дітей. З цієї парафії, після кількох років тюрми, 60 осіб ще вивезли на заслання.

г. *Парафія – Коломбрід* [38, с. 140]

Після довгих років різних знущань, були ще вивезені в глибину Росії:

Бавай Лев.

Вус Іван.

Марчук Василь.

Олещук Данило.

Садовський Ісидор.

Тік Василь.

Чех Лука та багато інших, імена яких не записано.

д. *Парафія – Долга* [38, с. 141]

Після знущань, яких зазнали всі вірні через свою віру, загинули ще мученичою смертю:

Іванчук Василь – за відважне визнання своєї віри, шаблею розтято йому голову і він помер мученицькою смертю.

Іванчук Семен – був засуджений на вигнання, але в Бересті за відважне визнання своєї віри так над ним знущалися, що в їхніх руках загинув смертю мученика.

Між тими, що їх вивезли до Росії, записано такі імена:

Лашко Борис.

Лещук Йосафат.

Омелянчук Антін.

Омелянчук Марко.

Остапчук Яків.

I. ШТРИХИ ДО БІОГРАФІЇ ДУХОВНИХ ДІЯЧІВ

Павлючук Яків.

Силивонюк Микита, залишив семеро дітей і стареньких батьків.

Сівачук Іван.

Труба Онуфрій.

Якимюк Кирило.

Якимюк Яків.

Ящук Тома.

Така сама доля спіткала інші парафії: *Яблонь, Шостка, Воля Руська, Радче, Радзинь, Прегалини, Безволя, Вогинь і Вітороз, Чеканів* та ін. За вірність своїй Церкві, об'єднаній з Апостольським Престолом, вони заплатили знищеними господарками та 160 невільниками, яких заслано в Росію та на Сибір.

Г. Деканат – СОКОЛОВСЬКИЙ

а. Парафія – Голубля [38, с. 142–148]

У 1875 р. начальник Калінській кинув до тюрми всіх чоловіків, а жінок гонив на тяжкі роботи до лісу й на дорогу. Потім казав усіх бити й катувати, сподіючись у слабких жінок зломити їхній опір.

Мученичою смертю упокоїлися:

Вилгорський Павло, 75-річний старушок. Тяжко побитий, помер.

Войцюк Теодор, 70-річний. Тяжко побитий, до тижня помер.

Клим'юк Микола, тяжко побитий, волочений через ціле село, два роки пролежав у ліжку і так закінчив свій шлях мученика.

Лис Аполонія, мати дрібних дітей. Побиту, цілу ніч залишили на снігу. Вдома пролежала ще пів року, де й упокоїлася.

Лис Іван, тяжко побитий, довго хворів у в'язниці. Відісланий додому, невдовзі помер.

Лопатюк Іван, – старець вже; загинув з побиття, залишивши жінку і шестеро дітей.

Вивезені до Росії були майже всі чоловіки. Ось деякі тільки імена:

Андрейчук Михайло.

Борсук Іван.

Войтюк Лаврентій.

Войтюк Мартин.

Забуський Петро.

Клим'юк Андрій.

Климчук Іван.

Корабін Стефан.

Лопатюк Лаврентій.

Огородничук Йосиф.

Радчук Карло.

Селих Костянтин.

Трохим'юк Іван.

Ходовець Іван (другий).

Ходовець Іван.
Ходовець Вінкентій.
Ходовець Матей.
Ходовець Павло.
Шелех Тома.
Яроминюк Яків.
Ящук Семен.

б. *Парафія – Чоломії* [38, s. 149]

Вже в 1872 р. кинено до в'язниці пароха – *о. Терликевича Лева*.

У 1875 р. був замучений *Климчук Ігнатій*, якого кинено до в'язничної пивниці, щоб там загинув з голоду. Коли захворів, привезено його додому, де на другий день упокоївся, прощаючи своїм ворогам.

Вивезені були вглиб Росії:

Кобак Михайло, Лопачук Адам і Сельвич Михайло.

в. *Парафія – Рогів* [38, s. 153]

За вірність своїй вірі зазнали багато знущань всі парафіяни. Найбільше з них потерпіли:

Бартошук Катерина, яку побили, поламали руки і вирвали волосся на голові.

Яромчук Катерина, якій поламано обидві руки, вибито зуби.

г. *Парафія – Городисько* [38, s. 155–156]

Ще 1867 р. всіх, що прийшли обороняти свого священника (*о. І. Боковецького*), поліція і солдати, за наказом начальника, розганяли нагайками і шаблями. Було дуже багато ранених. Потім впливових селян він кинув у соколівську в'язницю й на місяць забив їхні руки й ноги в кайдани так, що незакутих в'язнів вони мусіли просити, щоб їм подали кусок хліба чи води. Найбільше потерпіли:

Васильчук Іван і Романюк Тома, 70-річний старець; обидва заляті кров'ю, лежали на землі, а начальник ще ногами копав їх.

Климчук Іван, так його побили, що за два дні помер (на 42 р.ж.).

Шиманський Петро, помер з побиття і голоду на 50 р.ж.

З парафії Грудок у цьому деканаті були ще вивезені на заслання: *Гаврилюк Еміліян і Осип'юк Семен* [38, s. 153].

Г. Деканат – ВОЛОДАВСЬКИЙ

а. *Парафія – Володава* [38, s. 162]

Між багатьма іншими парафіянами, які потерпіли великі знущання, на смерть були замучені:

Очкус Филип, так його побито, що після трьох днів помер.

Очкус Василь, побитий, помер у в'язниці мученицькою смертю.

Ціпулович Теодор, загинув на 24 р.ж., бо не хотів віддати ключів до церкви. Його дружина Анна, з однорічною дитиною, ще 10 місяців перебула у в'язниці.

I. ШТРИХИ ДО БІОГРАФІЇ ДУХОВНИХ ДІЯЧІВ

Катовані жінки, які не хотіли своїх дітей хрестити в попа:

Анисевич Анна, дістала 350 нагаїв і цілий рік з дитиною відсиділа в тюрмі.

Велишук Кристина, також так була побита, що пів року відлежала в шпиталі і там закінчила своє життя мучениці.

Вглиб Росії були вивезені:

Анисевич Лаврентій і його син *Анисевич Матей*; *Калицький Яків*, залишивши жінку і двоє дітей; *Кравчук Павло*, який також залишив жінку і двоє дітей; *Пліска Теодор*, господар, який залишив жінку і четверо дітей; *Коленда Теодор*, *Круцюк Сильвестер*; *Ціпулович Лаврентій*, який залишив жінку і четверо дітей.

б. Парафія – Орхівок [38, s. 165]

Парафія в 1874–1875 рр. перейшла таке саме мучеництво, як й інші, хоч не збереглися їхні імена. Вивезений й кинений у в'язницю був їхній парох – *о. Шулякевич*.

в. Парафія – Острів [38, s. 169]

Внаслідок катувань і тюрми померли:

Аврамик Еразм, старець вже, якого після короткого лікування знову кинено у в'язницю. Звільнений, як хворий, після кількох днів закінчив мученицьке життя.

Лисицька Текля, три рази була страшно побита і кинена в тюрму. Випущено її як хвору, в муках закінчила своє життя.

Вивезені були до Росії:

Аврамик Іван.

Аврамик Ісидор.

Аврамик Венедикт.

Аврамик Гервасій.

Аврамик Семен.

Аврамик Филип.

Блюзнюк Василь.

Буйко Павло.

Вольський Михайло.

Горащук Пантелеймон.

Ковальчук Олександр.

Котус Филип.

Кунашик Тома.

Лиска Іван.

Лиска Василь, війт громади Тисьмениці, який залишив жінку і п'ятеро дітей.

Лиска Гавриїл.

Лиска Григорій.

Лиска Юліян.

Шкугат Андрій.

Шкугат Давид.

Шкугат Йосиф.

г. Парафія – Устимів

Після ув'язнення пароха о. Шиманського Павла, у 1873 р. взялися також до навертання парафіян – батогами й нагайками. Два місяці над ними знущалися, і найменша кара була для всіх – 150 батогів, і для жінок та дітей. Коли цим не досягли своєї мети, продумано для них інший спосіб – серед зими й морозів гонили їх, голодних і збідованих, по далеких і тяжких дорогах, але також без успіху. Потім знову повернулися до нагайок, а багатьох замкнули до тюрми чи вислали на заслання.

Ковальчук Григорій – від страшних побоїв вже не піднявся і невдовзі, серед великих мук, упокоївся геройською смертю мученика.

г. Парафія – Розвадівка [38, s. 173]

Всі вірні чоловіки у 1874 р., з наказу начальника Тура, дістали по 500, а жінки – по 300 нагаїв. Внаслідок катувань і тюрми померли:

Ельчук Лука.

Клим 'юк Іван.

Клим 'юк Лаврентій.

Ковальчук Праксида.

д. Парафія – Головно

Після ув'язнення о. пароха Дяківського та кривавих жорстоких знущань над усіма, багатьох кинено до тюрми, а деяких потім вивезено до Росії:

Гречук Онуфрій.

Зирук Петро.

Зирук Степан.

Наум 'юк Андрій.

Тимошук – брат Степана

Тимошук Степан.

д. Парафія – Парчів [38, s. 177]

Після довгих катувань померли в тюрмі:

Кузьм 'як Микола.

Грабовський Францішок.

Дружина Михалюка – Олександра.

Дружина Терлецького – Францішка.

Як провідники опору царській вірі, були ще, між іншими, вивезені в глиб Росії:

Бзома Григорій; Данилькевич Йосиф, якому в час переслідування вбили жінку; *Пивоварчук*, який залишив жінку й троє дітей; *Михалюк Андрій* – під час переслідування за віру втратив дружину і сиротами залишив четверо дітей; *Телецький Іван* – під час переслідування втратив жінку і залишив семеро дітей; *Телецький Францішок* – втратив під час переслідування жінку й залишив сиротами п'ятеро дітей; *Чурило Михайло*, який також залишив жінку й четверо дітей.

Дацюк Микола.

Костянчук Семен.

Матейчук Іван.

Матейчук Тома.

Михалюк Йосиф.

Панасюк Іван.

Панасюк Онуфрій.

Панасюк Петро.

Сьцюба Петро.

Талярко Антін.

Талярко Онуфрій.

Хом'юк Ілля.

Хом'юк Филип.

Швай Андрій.

Ящук Микола.

е. Парафія – Коденець [38, s. 180]

З цієї парафії вірні також заповнили тюрми і багато з них вивезено на заслання вглиб Росії чи Сибіру. На жаль, їхні імена безповоротно пропали з ув'язненням Конрада Гречука, який мав списки всіх, кого було заслано, чи які згинули мученицькою смертю.

З усіх вивезених збереглося тільки одне ім'я: *Лопатюк Микола*.

Таку саму акцію “навертання на царську віру”, про яку була мова досі, пережили й наступні парафії: *Угруск, Ополе, Полубичі, Сосновиці, Ружанка, Верещин, Верещинська Воля, Голе, Ганськ, Горостити, Воловська Воля, Довголиска, Колеховичі, Лейно, Мотвичі, Коссин і Витично*.

Всі вони потерпіли великі матеріальні втрати, понад 100 вірних З'єднанню заслано в глиб Росії, а кільканадцять загинули від побоїв та в тюрмах. Але всі подані імена тих біля 100 мучеників і коло 260 імен тих, що були переслідувані за віру – це ледве одна десята частина тих, які стали в обороні своєї віри і Церкви, за які вони були готові віддати чи й віддали своє життя.

* * *

У першій частині праці о. Й. Прушковського, з якої взято більшість інформації про Підляських мучеників та ісповідників, описано історію Берестейської унії на Холмщині та Підляшші в 1864–1882 рр.

У другій частині продовжено історію за період – від 1882 по 1922 р. В цей час вже залишено нагайки й заслання на Сибір та вглиб Росії, але свободи сумління там не дочекалися ніколи – ні за Олександра II, ні за Миколи II. Навіть царський указ з 1905 р. не приніс на українські та білоруські землі бажаної свободи для З'єднаної з Апостольським Престолом Церкви. Ті, що й далі не бажали приєднатися до Православної церкви, могли вже без більших перешкод перейти до Римо-католицької церкви, з чого скористало понад 200 тис. колишніх т. зв. уніятів; поволі ж вони затратили й народну свідомість і приєдналися також до польської меншини тільки тому, що Москва й тоді не була ще готовою визнати ні допустити в своїй імперії З'єднану з Апостольським Престолом Східну Церкву.

При кінці ж першої частини автор залишив ще окремо список 108 підляських мучеників та мучениць, подаючи при них тільки ім'я та прізвище, як також місце їхнього походження. Про багато з них була вже згадка в попередніх розділах його праці, в яких описано “навертання на православ'я” й переслідування тих, які не бажали переходити на “царську віру” й, незважаючи на всі жертви, рішили залишитися вірними своїй вірі та своїй Церкві. Всі інші (50 на всіх 108) згадуються тільки в цьому списку і про них, крім місця походження, не подано жодних інших інформацій.

Автор подав цей список імен в алфавітному порядку за іменами, а тут виготовлено його не за іменами, а за прізвищами. Деякі імена у цьому списку і в попередніх описах виправлені за новішим виданням Т. Кравчака “*Martyrologium ludności unickiej*” (Андрейчук замість Андріюк, Ігнатюк замість Ігнасюк, Клим'юк замість Клийонюк, Лопатюк замість Лопашук, Шелех замість Селих, Яроминюк замість Яром'юк та ін) [34].

1. *Аврамик Еразм* з Ями
2. *Андрейчук Іван* з Дерла
3. *Антонюк Іван* з Прохинок
4. *Бартошук Антоніна* з Рогова
5. *Бичкевич Стефан* з Янова
6. *Бойко Костянтин* з Зачіпок
7. *Бойко Лука* з Зачіпок
8. *Боківець Іван* з Голублі
9. *Боцян Теодор* з Дрелова
10. *Вавришук Михайло* з Ольшина
11. *Василюк Вінкентій* з Дрелова
12. *Василюк Онуфрій* з Зачіпок
13. *Васильчук Іван* з Городиська
14. *Вилгорський Павло* з Голублі
15. *Войціховський Теодор* з Голублі
16. *Волосюк Петро* з Голублі
17. *Гаврилюк Максим* з Дерла
18. *Годовець Казимир* з Голублі
19. *Галимонюк Павло* з Межиріччя
20. *Гільчук Катерина* з Розвадівки
21. *Головацький Василь* з Ортела
22. *Горило Никифор* зі Сфорів
23. *Грабовський Франц* з Парчева
24. *Грицюк Анікит* з Зачіпок
25. *Грицюк Йосафат* з Прохинок
26. *Давидюк Юстин* з Осівки
27. *Денисюк Павло* з Витулина
28. *Ельчук Лука* з Розвадівки
29. *Іванчук Василь* з Долги
30. *Іванчук Семен* з Долги
31. *Ігнатюк Павло* з Прохинок

32. *Йосафатюк Семен* з Мані
33. *Карчмарчук Данило* з Лугів
34. *Карпінський Антін* з Корниці
35. *Киміцький Іван* з Корниці
36. *Кирилюк Филип* з Зачіпок
37. *Клим'юк Микола* з Голублі
38. *Климчук Іван* з Городиська
39. *Климчук Ігнатій* з Вичілок
40. *Клим'юк Іван* з Розвадівки
41. *Клим'юк Лаврентій* з Розвадівки
42. *Ковальчук Григір* з Устимова
43. *Ковальчук Праксида* з Розвадівки
44. *Кожуховський Конрад* з Ортела
45. *Козака (!) Павло* з Дрелова
46. *Конюшевський Йосиф* з Колод
47. *Конюшевська* – дружина Йосифа
48. *Костюшок Іван* з Дрелова
49. *Костюшок Теодор* з Дрелова
50. *Костюшко Никифор* з Розвадівки
51. *Костюшко Семен* з Розвадівки
52. *Купик Андрій* з Дрелова
53. *Купик Іван* з Дрелова
54. *Левчук Олександр* з Витулина
55. *Левчукова* з Прохинок
56. *Леонюк Вінкентій* із Скричева
57. *Лис Аполонія* з Голублі
58. *Лис Іван* з Голублі
59. *Лисицька Текля* з Тисьмениці
60. *Лопатюк Іван* з Голублі
61. *Лукашук Костянтин* з Пратулина
62. *Луцюк Іван* з Дрелова
63. *Маціюк Іван* з Витулина
64. *Маціюк Іванна* з Витулина
65. *Миколайчук Евфимія* з Кричева
66. *Миронюк Климент* з Дітковиць
67. *Михалюк*, дружина Олександра, з Парчева
68. *Моро Йосифа* з Валима
69. *Огородничук Іван* з Голублі
70. *Олесіюк Антоніна* з Розвадівки
71. *Осип'юк Вартоломей* з Богукалів
72. *Очкус Василь* з Володави
73. *Очкус Филип* з Володави
74. *Павлюк Семен* з Дрелова

75. *Печинський Фелікс* з Корниці
76. *П'ялуха Іван* з Корниці
77. *П'ялуха Катерина* зі Шпаків
78. *Рижковська Оксенія* з Мшанни
79. *Романчук Тома* з Городиська
80. *Романюк Іван* з Дрелова
81. *Стасюк Домініка* з Воргул
82. *Стасюк Петро* з Воргул
83. *Стефанюк Анастасія* з Мшанни
84. *Стефанюк Марія* з Мшанни
85. *Стефанюк Маріянна* з Воргул
86. *Сушка Прокіп* з Корниці
87. *Телецька, дружина Франца*, з Парчева
88. *Тиміцький Іван* з Корниці
89. *Тишковський Антін* з Янова
90. *Томашук Онуфрій* з Дрелова
91. *Филип'юк Ігнатій* з Витулина
92. *Франчук Ігнатій* з Дерла
93. *Харитонюк Андрій* з Дрелова
94. *Харитонюк Трохим* з Дрелова
95. *Христоф'юк Дмитро* з Витулина
96. *Ципулович Теодор* з Володави
97. *Чайко Павло* з Мшанни
98. *Чайковська Єлисавета* з Мшанни
99. *Чайковська Марія* з Мшанни
100. *Чайковська Маріянна* з Мшанни
101. *Чайковська Розалія* з Мшанни
102. *Чирик Іванна* з Константинова
103. *Шиманський Петро* з Головеньки
104. *Шиш Агата* з Луківців
105. *Шиш Давид* з Корниці
106. *Яворський Андрій* з Корниці
107. *Яромчук Катерина* з Рогова
108. *Юстисюк Павло* з Прохинок

Крім згаданих вище авторів, які залишили нам досить багато імен наших мучеників та ісповідників на Підляшші, чимало таких імен тих, що за свою Церкву і свою віру постраждали й навіть віддали своє життя, подають нам також кілька авторів у своїх спогадах, які були поміщені в одному з найновіших видань з цієї тематики [33]. В них автори спогадів згадують також імена багатьох тих, з ким були разом на засланні, з ким вони часто зустрічались, чи про кого вони тільки чули від інших.

Деякі з імен повторюються, бо вони знаходяться також у Прушковського, але не всі, між ними багато нових імен. В більшості це імена тих, кого було засуджено на

І. ШТРИХИ ДО БІОГРАФІЇ ДУХОВНИХ ДІЯЧІВ

заслання й вивезено до Росії (зокрема Сибіру), головно до Оренбурзької губернії, де вони перебували довгий час, навіть і понад 30 років.

Після імен, звичайно, подані у дужках сторінки з цього видання, на яких вони згадані. Нижче подаю за Кравчаком:

Імена тих, що були на засланні:

Аврамик Іван (66, 87, 107, 101, 186); *Аврамик Петро* (71); *Андрейчук Павло і Роман* (88, 104, 194, 196); *Андрейчук Іван і Спиридон* (8, 104, 194, 196); *Верешко Йосиф, Іван й Лука* (15, 97, 109, 129); о. *Гентикевич* (37); *Григорчук Павло* (196); *Дацевич Катерина* (193); *Дорош Олександр* (130); *Карповичі*, брати, з Луб'янки (66, 71); *Косовський Амвросій, Микола і Петро* (93, 129); *Лоевський Іван і Яків* (66, 129); *Лопатюк Йосиф (Іван)* (112); *Марчук Василь* (66, 87); *Матіюк Йосиф* і ціла родина (193, 196); *Панасюк Іван* (66, 92); *Петровський Іван і Стефан* (15); *Петрук Михайло* (106, 194); *Самчук Андрій* (196); *Семенюк Матей* (88); *Старосілець* (87); *Стефанюк Андрій й Іван* (194); *Тиміцька Марія і Людвика* (137); *Тиміцький Іван і Станислав* (15, 66, 87, 112); *Тишевський Михайло* (66, 87); *Филипчук Давид*, вже 1867 і знову 1875 р. був у тюрмі, а потім засланий до Катеринославської губернії (14–15); *Филип'юк Іван* з Огородник та ін., *Давид* з Прохинок (66, 88, 196); *Харицький Іван і Семен* (66, 129); *Хведорук Теодор і Юліяна* (92); *Шостакевич*, родина (87) та ін. Довгі роки каралися по тюрмах, зокрема (198):

Гаврилук Онуфрій (198); *Грицюк Михайло* (198); о. *Гентикевич* (37); *Дем'янюк Семен* (198); *Микитюк Роман* (198); *Петрук Филип* (198); *Томчук Іван* (198); *Ярчук Костянтин* (198) та ін.

У тюрмі в м. Біла, у страшних умовах перебувало звичайно 300 в'язнів (32).

Нелюдських знущань і побоїв зазнали, зокрема: *Андрейчук Павло і Роман* та дві дочки (194); *Верешко Йосиф*; *Войтюк Йосифа й Іванна* (188); *Дем'янюк Мілян* (190); *Лопатюк*, батько Йосифа (186); *Маціюки*, ціла родина (193); *Петровський Іван*; *Стефанюк Василь* (63); *Трохим'ячка* (188); *Ходовець Маріяна* (188); *Щук Яків* (194).

Від побоїв згинули: *Макарій* – на снігу, хворий на тиф, господар (28); *Антонюк Іван*, отримавши 300 нагаїв; *Грицюк Йосиф*, діставши 500 нагаїв так, що тіло відпало від костей; *Левчукова*; *Ігнатюк Павло*, 16-річний хлопчина, після 400 нагаїв (196); *Лис Аполонія* (145, 188) і *Юстисюк Павло* (196).

* * *

Такий був останній відтинок шляху, який в російській імперії пройшла Українська З'єднана з Апостольським Престолом Церква у другій половині XVIII і в XIX ст. Він вистелений не тільки безчисленними жертвами її пастирів і вірних, але також прикрашений вінками численних героїв – її мучеників та безстрашних ісповідників, якими, в цьому періоді, мабуть не може похвалитися жодна інша Церква.

Було їх багато, але це ще не всі. Сам автор цієї праці, як також інші історики, обізнані з усіма обставинами, однозгідні в тому, що це тільки одна десята частина всіх жертв і всіх мученицьких та ісповідницьких вінків.

Усі вороги Церкви, незважаючи на різні їхні затії та зусилля, не зуміли її досі ні зовсім знищити, ні вже поховати, хоч як про це старалися і були вже певні, що досягли своєї мети.

Ця Церква недавно святкувала 400 років своєї історії, разом з Вселенською римською церквою, яку Христос заснував на Петровій скалі. Така ж Церква може бути спокійна за своє майбутнє і ми також можемо бути певні, що це не були її останні такі святкування, бо й до неї також відносяться Його слова, що “ворота пекельні її не подолають”, якщо тільки вона буде Йому вірна і буде йти за Ним та Його намісниками.

1. Бендас Д. Священники-Мученики, Сповідники Вірності. Ужгород, 1999. 412 с.
2. Великий А. З Літопису Християнської України. Рим, 1973. Кн. VI. 286 с.
3. Великий А. З Літопису Християнської України. Рим, 1975. Кн. VII. 287 с.
4. Гриник Д. Кровавими шляхами наших братів. *Місіонар*. 1925. Ч. 8–12.
5. Коструба Т. Як Москва нищила Унію “Нова Зоря” / Як Москва нищила Українську Церкву. Торонто, 1961. 104 с.
6. Лужницький Г. Українська Церква між Сходом і Заходом: Нарис історії Української Церкви. Філадельфія, 1954. Перевид.: Львів: Свічадо, 2008. 679 с.
7. Нарис історії Василянського Чину св. Йосафата. Рим, 1992. 638 с.
8. Петрушевич А. Дополнение къ Сводной лѣтописи съ 1772 до 1813. Львовъ, 1897. С. 65–71.
9. Сульжинський Л. Краткія известія о положеніи базилианскаго ордена и разных перемен в его управленіи от 1772 г. до 1811 г. *Труды Киевской духовной академии*. 1868. № III. С. 164.
10. Суша Я. Життєписи Василян. *Записки ЧСВВ*. Жовква, 1923–1932. Т. I–IV. С. 320.
11. Толочко В. Останній василянин із Литви. *Записки ЧСВВ*. Львів, 1935. Т. VI. 325 с.
12. Хлебцевич Ц. Йосафат Жарскій, провинціал Литовских базилианских монастырей, впоследствии епископ Пинскій. Гродна, 1897. С. 55.
13. Ammann A. Storia della Chiesa Russa. Torino, 1948. P. 388.
14. Archivio della Sacra Congregazione de Propaganda Fide (APF). MPR. Vol. 10. F. 43: (Лист протоархимандрита Іпатія Білинського до Римського прокуратора від 14 вересня 1768 р. Йосиф Скульський, бердичівський декан, до митр. Ф. Володковича).
15. Archivio Nunziatura di Varsavia (ASV). Vol. 32. Fol. 26–35.
16. ASV. Vol. 33. Fol. 85–86, 124.
17. Brodowicz T. Widok przemyocy na słabą niewinność wywartej. Wypis z ksiąg grodzkich Województwa Kijowskiego. *Историческіи Записки Теодосія Бродовича, архипресвітера греч. уніят. капітула о собитіях на Волині і Подолью*. Львов, 1862. Т. I–II.
18. Catalogus Professorum Ordinis S.B. M. Prov. Prot. B. V. M. ... ex a. 1778 in a. 1779, Poznaj. 1778.
19. Chornorutsky S. Z notatek osiemdziesięcioletniego starca Litwina-Unity. *Przegląd Lwowski*. 1875. T. 10. 631 s.
20. Chotkowski W. Dzieje zniszczenia św. Unii na Białorusi i Litwie w świetle Pamiętników Siemaszki. Kraków, 1898. 205 s.
21. Chotkowski W. Pamiętniki Józefa Siemaszki. Kraków, 1885. 159 s.
22. Giżycki Jan M. Bazylianie we Włodzimierzu i Tryhórach. Kraków, 1905. 175 s.
23. Giżycki Jan M. Bazylianie w Owruczu. *Przewodnik naukowy i literacki*. 1910. 454 s.
24. Giżycki Jan M. Kilka słów o Byteniu i Bazylianach. Lwów: nakładem Gazety Lwowskiej, 1914.
25. Giżycki Jan M. Lista opatów bazylikańskich w Grodnie. Kraków, 1905. 59 s.

I. ШТРИХИ ДО БІОГРАФІЇ ДУХОВНИХ ДІЯЧІВ

26. Giżycki Jan M. O bazylianach w Humaniu. Kraków, 1899. 1182 s.
27. Giżycki Jan M. Siedziba Bazylianów w Torokaniach. Kraków, 1906.
28. Giżycki Jan M. Spis klasztorów unickich Bazylianów w województwie Wołyńskim. Kraków, 1905. 145 s.
29. Glinka L. Diocesi ucraino-cattolica di Cholm. Roma, 1975.
30. Harasiewicz M. Annales Ecclesiae Ruthenae. Leopoli, 1862. P. 502–518.
31. Hierarchia Catholica medii et recentioris aevi. Vol. VI (Patavii 1958). P. 185.
32. Knyszewicz J. Diptycha Patrum et Fratrum. *Записки ЧСБВ*. Ч. 49.
33. Krawczak T. Za nim wróciła Polska. Martyrologium ludności unickiej na Podlasiu w latach 1866–1905 w świetle wspomnień. Wybór i opracowanie. Warszawa–Neriton, 1994. 263 s.
34. Lencyk W. The Eastern Catholic Church and Czar Nicholas I. Rome, 1966. P. 15.
35. Monumenta Ucrainae Historica (= MUH), VI, nn. 223–225, p. 362.
36. Nabywaniec S. Unicka archidiecezja Kijowska w okresie rządów arcybiskupa metropolity Felicjana Filipa Wołodkowicza – 1762–1778. Rzeszów, 1998. S. 399–402.
37. Polski Słownik Biograficzny. T. VI. S. 137.
38. Pruszkowski J. Martyrologium czyli Męczeństwo Unii w. na Podlasiu. Cz. I–II. Lublin, Woodbridge, USA, 1905, 1922 i 1983. S. 204, 185.
39. Radwan M. Bazylianie w zaborze rosyjskim w latach 1795–1839. *Nasza Przeszłość*. 2000. N. 93. S. 221–222.
40. Theiner A. Die neuesten Zustände. Augsburg, 1841. P. 335.
41. Welykyj A. De laboribus Unitorum, promotione, propagatione et protectione Divina Unionis ab initio eius usque ad haec tempora. *Litterae Episcoporum*. Romae, 1973. Vol. 2. P. 320.
42. Welykyj A. Epistolae Metropolitaram. Romae, 1971. Vol. VII. P. 105–107.
43. Wołyniak Bazylikańskie klasztory unickie w obrębie prowincji Białoruskiej. *Preglad Powszechny*. Lwow, 1907. T. 35. 477 s.
44. Z dziejów Hajdamaczyzny. Warszawa: Gebethner i Wolff, 1907. Descrizione fisica: 2v. In. 1, in. 16. 216 s.